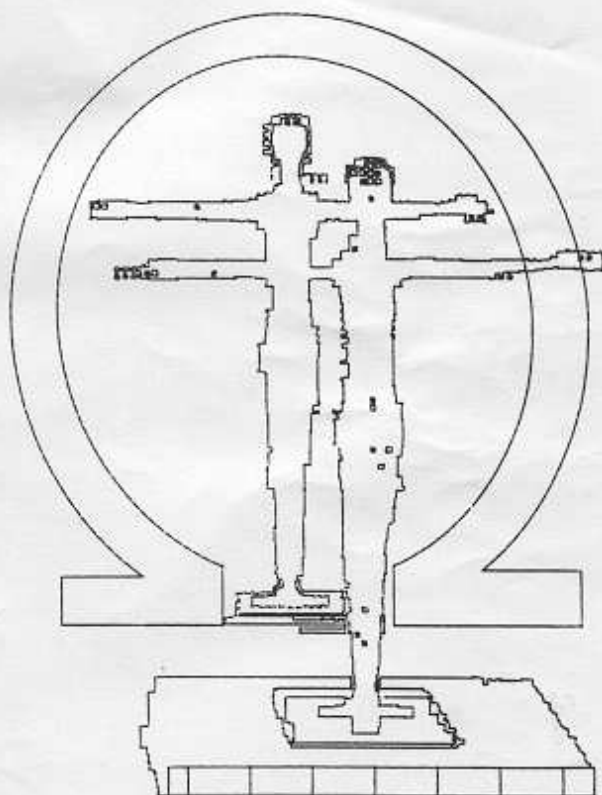

jrg. 3/nr.2
december 1995

GAMMA

Stichting Teilhard de Chardin

GAMMA:

TIJDSCHRIFT VOOR GROEI IN BEWUSTZIJN VAN DE WAARDEN VAN DE MENS, GEBASEERD OP DE IDEEËN VAN P. TEILHARD DE CHARDIN (1881-1955)

Verschijnt: driemaandelijks: rond eind mrt, ju, sept. en dec.

Aan deze editie werkten mee...

Benvenuto Andreat
Henk Hogeboom van Bugenum
Sybout Jager
Hans Richter
Herman Teuben
Marijn Warner-Beuling
Robert Zinkweg

Eindredacteur

Henk Hogeboom van Bugenum

Redactieadres

Stichting Teilhard de Chardin
Op de Wieken 5
1852 BS Heiloo
tel.: 072 - 5 33 26 90

Abonnementen op GAMMA

f 20, per jaar vanaf sept. (of 4 nrs); losse nummers *f* 5,- te storten op giro: 39 13 708 t.n.v. H.J.Hogeboom van Bugenum,

Op de Wieken 5, Heiloo

Bestaande abonnementen worden zonder tijdsige opzegging stilzwijgend verlengd.

Donateur

bent u vanaf *f* 20,- per jaar. U ontvangt dan 4x het blad GAMMA.

Kopij, advertenties, reacties, kritiek e.dgl.

gelieve u te richten aan het redactieadres

Omslag

De androgyne mens - naar een sculptuur van Pieter Kooistra. In de sokkel staat de tekst: "Iedere mens draagt in zich het kruis van zijn sekse". Het beeldje staat in het teken van Omega, het streefpunt in de filosofie van Pierre Teilhard de Chardin.

Computerbewerking: Robert Zinkweg

ISSN: 1570-0089

Inhoud

Van de redactie		p. 03
Henk Hogeboom v. B.	Karel Douven: "Het christendom op weg naar de 21e eeuw"	p. 04-06
Herman Teuben	De nieuwe openbaring van de kosmische evolutie -9	p. 07-10
Henk Hogeboom v. B.	Grenzen aan de concurrentie - Het rapport van de Club van Lissabon	p. 11-14
redactie	Pro-GAMMAatjes	p. 15-19
Sybout Jager	Analyse van het Bruto-Nationaal Product	p. 20
Henk Hogeboom v. B.	Kralen voor koralen	p. 21-24
Henk Hogeboom v. B.	Metamorfose in wetenschap en religie	p. 25-27
Marijn Warner-Beuling	James Redfield: De Celestijnse Belofte	p. 28-29
Ben Andrean	Wie denken we wel dat we zijn? Mensbeeld <...> Godsbeeld	p. 30-39
Henk Hogeboom v. B.	Ferdinand Schmidt: Aangeboren gedrag	p. 40
Hans Richter	De eed van Prometheus - opgetekend door Epi-Metheus - 4	p. 41-48
Redactie	Pro-GAMMAatjes	p. 49-51

ISSN: 1570-0089

Van de redactie

Wij wensen u met dit nummer een goede bezinning op de waarden van onze cultuur met kerstmis en daarmee een bewust begin van een Nieuw Jaar vol nieuwe kansen. Het viel ons op hoezeer onze artikelen aansluiten bij de kersttoespraak van onze koningin in 1991. Daarom leek het ons goed hieruit enkele passages te citeren:

"Onze culturele verworvenheden zijn te danken aan individuele en collectieve zelfcorrectie, aan het inperken van eigendunk en hebzucht, aan discipline in leven en sámenleven vanuit aanvaarde normen en waarden. Het wezen van een beschaving ligt in de ruimte voor het geestelijke. Aan de spirituele kant van ons leven wordt vandaag getwijfeld. Materieel gaat het in dit deel van de wereld de meesten wel goed. In technologisch opzicht lijken de mogelijkheden onbegrensd. Nooit eerder boden wetenschap en kennis zo'n sterke basis voor het streven een betere wereld vorm te geven. Toch leeft er niet alleen hoop, maar ook onbehagen. Door de zucht naar méér en de voortdurende drang tot presteren zet de economie sommigen zó onder druk, dat zij ternauwernood ruimte kunnen vinden voor bezinning. Anderen vallen buiten het arbeidsproces en voelen zich daardoor onvoldoende uitgedaagd tot ontplooiing van hun gaven. De toegenomen vrije tijd wordt niet altijd creatief gebruikt. Het verlangen naar ontspanning ontaardt soms in een neiging zich te onttrekken aan de werkelijkheid. Cultuur betekent daarentegen niet een vlucht uit het leven van alledag, maar beleving, zingeving en verbeelding van het bestaan. Cultuur geeft richting en houvast. [...]

In uitwassen van de westerse productie- en consumptiemaatschappij zijn grenzen overschreden. Er rijzen vragen ten aanzien van onze eerbied voor het leven en onze verantwoordelijkheid tegenover toekomstige generaties. [...] Velen hebben thans het gevoel te leven in een tussentijd[...] Nieuwe vormen weerspiegelen een nieuwe inhoud, een zoeken naar nieuwe waarden. Niet alleen wetenschap, onderwijs, politiek en media hebben hierin een pioniersfunctie, maar ook de kunst. Kunstenaars roepen gedachten én gevoelens op, verwondering, verrukking en verbijstering. In kritiek op de massaliteit loopt kunst voorop, is zij onontkoombaar elitair, exclusief en soms moeilijk te volgen. [...] Kunst wil ons wakker schudden[...] De commercialisering van het kerstfeest is teken van een cultuur die het materiële is gaan stellen boven het spirituele[...] er niet meer in slaagt tijd een element van heiligheid te geven.[...] Kerstmis richt zich op het mysterie van de liefde, die kracht, die het mensenleven eeuwigheidswaarde geeft. Ik wens u een gezegend kerstfeest toe".

Karel Douven: "Het christendom op weg naar de 21e eeuw" *Henk Hogeboom van Buggenum*

"Onconventionele gedachtegangen over mens en wereld" noemt prof. dr. J. Veenhof, hoogleraar in de dogmatiek aan de Vrije Universiteit in Amsterdam, op de achterflap de inhoud van dit boek. Niet alleen christenen, maar ook gelovigen van andere godsdiensten en buitenkerkelijken zullen zich erdoor aangesproken voelen. Als zij tenminste tot lezen ervan overgaan. De titel zou velen ervan kunnen weerhouden. Heeft het christendom door zijn verleden immers niet aan glans ingeboet? Zullen moslims, boeddhisten, hindoes en joden denken er een boodschap aan te hebben? Had het boek niet beter kunnen heten "De mens op weg naar de 21e eeuw"? Naar de intentieverklaring op blz. 178 te oordelen zeker. Ik citeer:

"Wij zijn opgenomen in een eenparig versnelde beweging van kennisvermeerdering, van technisch kunnen, van economische groei, van mensheidsontwikkeling en interactie van culturen, allemaal lijnen die snel naar een omslagpunt wijzen. Tegelijk verhefven zich even overrompelend de tegenkrachten van geweld en misdaad, van milieubedreiging en rampen, van verharding en angst. Wie durft nog vijftig jaar vooruit te zien? Onze enige hoop is, dat zich onder dat alles een nieuw denken, een nieuw beleven baanbreekt, eerst bij enkelingen, bij actiegroepen en spirituele bewegingen, zich uitbreidend via pers en media, stap voor stap geïntegreerd in wetenschap, politiek en economisch handelen. Dat is het paradigma van eenheidsdenken en eerbied voor menswaardigheid, het perspectief van 'vrede, gerechtigheid en behoud van de schepping'. Alle krachten ten goede in de wereld zijn nodig om die hoop te versterken. Dat nieuwe denken moet prioriteit krijgen boven al het andere. Dat moge zeer dringend klinken. De onontkoombaarheid van de situatie vraagt erom. Hiermee hebben we de intentie en het uitgangspunt van het hele boek aangegeven." Einde citaat.

"Een nieuw denken dus! Weer zo'n New-Agegeschrift!" zullen sommigen geneigd zijn te zeggen. En inderdaad, de boekwinkels liggen er vol mee. Het is eenvoudigweg niet bij te sloffen, wat er allemaal onder die noemer verschijnt. De schrijver zelf vergelijkt al die New-Ageaanbiedingen ruimgeestig met de vele materiële goederen waaruit wij kunnen kiezen en zegt: "Het goede zal zich wel uitkristalliseren" (blz.145). Hij roept de Kerk op om de dialoog aan te gaan "met esoterische stromingen als theosofie, de Arcane-school, antroposofie, psychosofie, moderne soefi, de *I Am*-beweging, Sri Aurobindo en een heel breed scala van groepen, communes, tijdschriften die uit deze inspiratie putten" (blz.173). Immers, de Christus is "Gods beeld in mensengestalte, niet alleen in de historische persoon van Jezus van Nazareth, doch in elke mens. De kosmische Christus, d.w.z. het oerbeeld van al het geschapene zal eens de hele mensheid doorstralen" (blz.179). Met deze visie sluit hij aan bij het gedachtegoed van Teilhard de Chardin, die hij ook meer dan eens in het boek citeert.

Met Teilhard is hij ervan overtuigd dat er een heilsplan aan de schepping ten grondslag ligt. De evolutie heeft een richting (*orthogenese*). Deze opvatting wordt niet gedeeld door de heersende biologische wetenschap, die zich als opvolger van Darwin in de stroming van het neodarwinisme heeft verenigd. Voor haar is er geen sprake van *orthogenese*, maar is alles onderworpen aan het toeval van de natuurlijke selectie. Het is alleszins begrijpelijk, dat deze opvatting van evolutie met name op scholen met een christelijke signatuur niet zonder een wetenschappelijk gefundeerde tegenhanger als die van Teilhard de Chardin zal kunnen worden onderwezen. "Ze kan ook een synthese bieden, waarin wetenschap en godsdienst, het zichtbare, het goddelijke en de mens hun plaats hebben", aldus Douven, en hij vervolgt met een indringend beeld van de mensheidsontwikkeling (blz.38): "In een druipsteengrot groeit de zuil beneden langzaam omhoog naar de erbovenhangende pegel. Die stalagmiet beneden kan groeien dankzij de voortdurende druppeling van de stalagtiet, die zich eerst heel hoog boven haar bevindt. Langzaam, eeuw na eeuw, naderen zij elkaar, druppel voor druppel, totdat de twee tenslotte één zuil geworden zijn, waarlangs het druipwater stroomt, eerst fijn en nog aarzelend en geleidelijk aan - in honderden jaren - zichzelf uitbouwend tot één stevige substantie[...] Zo kan de mens op aarde alleen evolueren dankzij de inspiratie, zacht en druppelsgewijs, van boven. Dat 'levend water' is zijn hele wezen en zijn groeikracht. Hij kan slechts in ontzag en nederig ontvangend opzien naar de hoge Bron, die hij niet kent, doch waarvan hij geheel en al afhankelijk is. Maar stilaan nadert het hoogheilige de aarde. De zich evoluerende mensheid beneden bouwt zichzelf met geleidelijkheid op om zo het indalend goddelijke te ontvangen. Zo ontdekt zij van dezelfde substantie te zijn als de hemel die op en in haar neerdaalt."

De evolutie van de mens individueel - en daarmee het voortbestaan van de totale mensheid - is afhankelijk van zijn wil tot opnemning van het goddelijke. Het 'kleine ik' is namelijk begiftigd met de goddelijke gave van de vrije wil. Daardoor kan het bemiddelen tussen de drie lagen van zijn persoonlijkheid en van de ziel. Deze lagen zijn energievelden van het kennen, het voelen en het doen, die op de verschillende niveaus van de schepping steeds ijler, zuiverder en meer gelijkend op de goddelijke drieëenheid zelf terugkeren. Op het niveau van de persoonlijkheid zijn het de lastige kinderen van het fysieke, het emotionele en mentale die hun eigen impulsen volgen en onder elkaar ruziën. Maar op het zieleniveau zijn deze energieën onpersoonlijker aanwezig. En daarmee belangeloziger, niet zelfbevestigend, zonder egoïsme, maar wel op het eigen zelf betrokken, gericht op zelfkennis, zelfliefde en zelfontplooiing. Als 'zielewezen' zijn we wel reeds ontvankelijk voor het goddelijke Licht, maar ook beladen met het duister van de persoonlijkheid. We zijn op weg naar een steeds vollediger zuivering.

Douven heeft zijn boek de ondertitel "Van Christusbelijdenis tot Christuservaring" meegegeven. In die woorden ligt mijns inziens vooral de nadruk op de energievelden van het 'kennen' en het 'voelen'. Daardoor wordt het uitdragen van het

christenzijn in de praktijk, 'het doen', wat onderbelicht. Zeker, uit de activiteiten van vredes-, milieubewegingen en allerlei actiegroepen put de schrijver hoop voor de groei van de mensheid naar het omslagpunt van een groter zelfbewustzijn, een stap naar het hogere Zijn in het Licht van Christus. Maar hij wijst toch vooral op de betekenis van al die groeperingen die de kern van een nieuwe spiritualiteit, een nieuwe tijdsreligiositeit naderbij brengen langs de weg van a) de beleving van Gods immanentie, d.i. zijn aanwezigheid in ons, b) de transformatie van kwaad en lijden en c) de synthese van a en b in de geestelijke groei. In dat kader wordt veel aandacht geschonken aan de interpretatie van bijvoorbeeld 'openbaring', 'reïncarnatie', 'bijna-dood-ervaringen' en 'karma'. Zijn theologische scholing in de orde van de jezuïeten, zijn praktische ervaring in het vormingswerk, in de charismatische beweging en als auteur van de schriftelijke cursus "Handreiking geestelijke groei, het leven als leerschool" vonden hun neerslag in dit boek vol hoop, wijsheid en ruimte voor dialoog. Wij bevelen het allen van harte aan.

Naschrift

Bij het schrijven van deze recensie bereikte ons het bericht van het overlijden van Karel Douven. In het dagblad Trouw stond kort daarna een artikel van prof. dr. J.Veenhof, waarin deze wees op de grote betekenis van deze jezuïet als pleitbezorger voor een vernieuwde christelijke spiritualiteit. In zijn Meditaties volgens de 'Geestelijke Oefeningen' van Ignatius van Loyola, de stichter van deze orde, legt hij een sterk verband tussen mystiek en het concrete leven van alledag. Schuld, frustratie, lijden en dood worden in de teksten nadrukkelijk verbonden met een visie van hoop. Het verwijt van kerkelijke zijde, als zou Douven in zijn mystiek te 'oosters' zijn, acht Veenhof dan ook niet terecht. U kunt hierover zelf oordelen door de teksten van de meditaties te bestellen bij de Stichting Handreiking Geestelijke Groei, Kerkstraat 5, 3764 CR Soest, tel. 02155-26045. Ze zijn getiteld: dl. 1 "Een weg ten leven" (96 blzz. f 13,50), dl.2 "Ik ben de weg" en dl. 3 "Een weg van licht en liefde" (beide voor f 17,50).

DE NIEUWE OPENBARING VAN DE KOSMISCHE EVOLUTIE (9)

Herman Teuben

In het voorgaande artikel heb ik iets geschreven over de door Teilhard bedachte noösfeer welke door de theologe Jennifer Cobb Kreisberg het filosofische framework voor 'cyberspace' Net-Webb is genoemd.

De aarde opnieuw heiligen, beschermen en verdedigen

Aldus heeft Teilhard posthuum bondgenoten gevonden onder de meest gerenommeerde wetenschappers van onze tijd, die op zoek zijn naar zaadkorreltjes spiritualiteit in een seculier universum. In zijn boek *Earth in Balance* schrijft Al Gore: "Gewapend met zulk een geloof (van Teilhard, red.) mogen wij het voor mogelijk houden de aarde opnieuw te heiligen, mogen wij haar identificeren als Gods creatie en onze verantwoordelijkheid aanvaarden om haar te beschermen en te verdedigen'. Kreisberg schrijft daarover:

Though small and scattered at first, the noosphere has continued to grow over time particularly during the age of electronics.

Teilhard heeft ook samengewerkt met Vladimir Vernadsky

Zij beiden werden geïnspireerd door de hypothese van de *renegade earth* ofwel de ontaarde aarde. Hun werk is later voortgezet door geleerden als James Lovelock en Lynn Margulis (o.a. in *The origin of sex*). Zij kwamen tot de slotsom, dat het aardse ecosysteem een superorganisme is van een geheel dat veel meer omvat dan de som van haar delen. Aan de hand van wat ik hierover in de loop der jaren heb gelezen, ben ik ook gaan nadenken over de historie van de materie en het historisch materialisme. Veel wetenschappers, die met materie bezig zijn, denken dat materie zich laat isoleren. Zij zouden zich gespiegeld kunnen hebben aan de materialisten uit de dialoog *Sophistes* van Plato. Hij stelt daarin de idealisten tegenover de materialisten. De eersten hebben de goden aan hun zijde. Zij zien de werkelijkheid als de ideale (ideeën)werkelijkheid. De andere partij, die van de -reuzen, ziet de werkelijkheid als slechts materie, als datgene wat met onze handen is vast te pakken. Echter geen van beiden kan zich behoorlijk verdedigen, want wat moet je in de opvatting van de idealisten met de werkelijkheid van de levende dingen en wat in de opvatting van de materialisten met deugden als bijvoorbeeld rechtvaardigheid?

De aanhangers van beide groeperingen worden monisten genoemd, omdat ieder van de twee aanneemt dat er één soort entiteit is en die is dan ofwel de idee ofwel de materie. Er is ook een school van de zogenaamde dualisten, die zegt dat er twee entiteiten zijn: geest en stof. Deze kijk op de wereld, die enerzijds stof is en anderzijds geest, deed opgeld met name in de 17e en 18e eeuw in vele delen van West-Europa. Beide aspecten werden toen ook wel aangeduid met benamingen als de stoffelijke wereld van het Westen en de geestelijke wereld van het Oosten.

Materie in geest en geest in materie

De dualistische kijk op de wereld is voltooid verleden tijd aan het worden. Het verouderde begrip 'wereld' werd geassocieerd met 'materialistisch' in de zin van 'slecht'. Stof is materie geworden en materie is verstrengeld met geest en geest (dus) met materie: vermaterialiseerde geest en vergeestelijkte materie.

Dialectisch/historisch materialisme

Deze theorie is afkomstig van Marx en Engels en is later in een ietwat gewijzigde vorm overgenomen door o.a. Lenin en Stalin. Het dialectisch materialisme vormt de grondslag van het marxisme en (later) van het communisme. Het stelt, dat het in principe mogelijk is de werkelijkheid te leren kennen door en uit de bestudering van haar wetten en samenstelling. Het ziet de geest als uitvloeisel van materie. De benaming historisch materialisme is afkomstig van Engels. Hij leerde dat het sociale samenleven een onder- en bovenbouw kent. De economische structuur en het productiesysteem (=onderbouw) zijn bepalend voor het cultureel/sociale, politieke en geestelijke leven (=bovenbouw) en aldus ook bepalend voor de historische ontwikkeling van menselijk samenleven. Het schijnt dat de onhoudbaarheid van deze theorieën met het teloorgaan van de daarop gebaseerde vormen van staatsbestel voor iedereen nu vaststaat. Daarbij dien je je echter wel af te vragen hoe het verder zal gaan met een staatsbestel als in de volksrepubliek China en Noord-Korea. Zou het kunnen dat landen met zo'n staatsbestel wachten op wat er eventueel gaat komen van theorieën van materialisten als Vernadsky en Zoubov, door hen wel aangeduid als:

De magistrale weg van de kosmische evolutie van de materie

Te zijner tijd zou deze weg begaan kunnen worden door een type mens dat *homo sapientissimus* wordt genoemd. Dit type mens zou binnen enkele duizenden tot tienduizenden jaren uit het huidige menstype kunnen evolueren. Sommigen zeggen het niet uitgesloten te achten dat dit type mens op planeten elders in het heelal reeds bestaat of misschien wel heeft bestaan. In deze en dergelijke bespiegelingen speelt het ruimtetijdaspect van de kosmische evolutie wellicht een heel grote rol.

L'avenir de l'homme

In dit werk heeft ook Teilhard aan dit thema aandacht geschonken. Een evolutieve modaliteit in de richting van wat hij noemde *surhumanisation* heeft hij niet bij voorbaat uitgesloten geacht. Hij sprak in dit verband ook wel van *ultra-humain*. Bij deze wijze van evolueren wordt wel een bijzondere plaats voorbehouden en toegekend aan het vermogen om lief te hebben. Want, zo vroeg Teilhard zich af, als er in het hart van de evolutie geen reëel vermogen om te beminnen zou optreden, hoe zou de noösfeer zich dan ooit kunnen stabiliseren? Ik zelf zie eerder een evolutierichting voor ons, waarbij (be)denken en (be)minnen samengaan en zich aldus een *homo religiosus* ontwikkelt, die zich geworteld weet in de realiteit van de kosmische evolutie.

De menselijke soort verkeert nog in een embryonaal stadium

Zo schrijft Teilhard in het bovengenoemde werk op pag. 383. Letterlijk staat daar: "Wij hebben ons misschien weleens verbeeld dat onze menselijke soort reeds gerijpt is en bezig is haar plafond te bereiken. Maar in werkelijkheid laat zij ons nog maar haar embryonale stadium zien. Voorbij het type mens zoals wij dat kennen (aan en in ons eigen momentele bestaan) ontrolt zich heel in de verte, op een termijn van enkele duizenden (of waarschijnlijk wel miljoenen) jaren een wazig beeld van *ultra-humain*".

Matière spiritualisée en esprit matérialisé

In de *Conclusion* van genoemd werk onderscheidt Teilhard twee groepen 'monaden'. De ene groep, die van de gespiritualiseerde materie, zal tenslotte door de "onomkeerbare loop van de gehele wereldhistorie belanden in de grenzeloze voltooiing van een eeuwige *communio*". De andere groep, die van de gematerialiseerde geest, "zal belanden in de bewuste angsttoestand van een ontbinding zonder einde". Aldus, zo zegt Teilhard letterlijk, "is Christus het eindpunt juist van de natuurlijke evolutie van de wezens: *Le Christ est le Terme de l'Évolution même naturelle des êtres.*" Ik kan het met deze conclusie onmogelijk eens zijn. Teilhard haakt hier ongetwijfeld in op de zogenoemde monadologie van Gottfried Wilhelm Leibniz (1646-1716).

Monade: un être capable d'action

Leibniz definieert monade (van het Griekse *hè monas*=ondeelbare eenheid) als een enkelvoudige substantie die niet als stof maar als kracht wordt opgevat. De lichamen zijn uit monaden samengesteld. Door onze zintuiglijke waarneming verschijnen zij als materie. Alle monaden zijn een afstraling van de hoogste monade, de *monas monadum* ofwel God. Aldus komt Leibniz tot de erkenning van een alles omvattende harmonie, dus ook b.v. tussen lichaam en ziel, natuur en genade (bovennatuur?). Teilhard wil deze monadetheorie duidelijk laten aansluiten bij zijn christelijke visie. Hij zegt dat de mystieke Christus zijn volle groei nog niet heeft bereikt. In de prolongatie van zijn verwekking ligt het ultieme ressort van alle geschapen activiteit besloten. Deze geschapen activiteit ofwel *activité créée* sluit weer aan op de *être capable d'action* van Leibniz. Uit mijn Onze-Vadergebed - zie het slot van mijn artikel 7 in Gamma jrg 2 nr 4 - blijkt dat mijn invalshoek een andere is. Het blijkt ook uit een door mij ontworpen model van La Vie Cosmique. (wordt vervolgd)

ONZE VADER

die bent van vóór het eerste begin
Uw werk is heilig in het heelal
waardoor Uw stem klinkt en
waarvan onze aarde en wij deeltjes zijn

Door de Mensenzoon bent U onze
inspiratie tot leven en tot samen
leven met alles en allen

En zó wilt U Uw Geest
in ons op het goede gericht houden

AMEN

*Dit is een Onze-Vadergebed gebeden op de drempel
naar het derde millennium, door Herman N. Teuben, te
Boekelo op 15-09-1987*

Grenzen aan de concurrentie - Het rapport van de Club van Lissabon

Henk Hogeboom van Buggenum

Dit boek kwam tot stand door de negentien hooggeleerde en vooraanstaande leden daarvan uit Europa, Japan en Noord-Amerika per fax te raadplegen. Wellicht is het daardoor in zijn taalgebruik niet zo toegankelijk. Toch verdient het net als de rapporten van de Club van Rome onze volle aandacht. Het denken in termen van concurrentie dreigt onze wereld namelijk noodlottig te worden. Het rapport geeft aan, waar de schoen wringt en wat er zou moeten veranderen.

In de 19e eeuwse natiestaten wist men de uitwassen van het concurrentiedenken door wetgeving in te perken. Denk aan de anti-trustwetten, de wetten tegen kinderarbeid, de Arbowetten en de reclame- en milieuwetgeving. Thans echter treft men de uitwassen van dit denken aan op wereldschaal. En er is nog geen eensluitende mondiale wetgeving tegen ontwikkeld. We zien een samenballing van kapitaal(goederen) op wereldniveau, die op nationaal niveau door de anti-trustwetten e.d. eenvoudig onmogelijk zou zijn. En - sterker nog - deze wordt door de verschillende natiestaten aangemoedigd ter versterking van het eigen concurrentievermogen. Zo worden arbeidswetten en milieuwetten met het oog op concurrentiebelangen op wereldschaal uitgehold.

Gelukkig wordt men zich er door wereldwijde netwerken van communicatie en vervoer van bewust dat het concurrentiedenken zich tegen de mensheid begint te keren. Er groeit een besef van onderlinge afhankelijkheid en van verantwoordelijkheid voor komende generaties. Dit besef breidt zich uit als een nevelvlek in een mondiale 'civiele maatschappij'. Hieronder verstaat het rapport het samenspel van burgers georganiseerd in vrijwilligersgroepen, non-profitorganisaties en NGO's. Het doel ervan is de individuele en collectieve levens- en arbeidsomstandigheden te verbeteren. Een eerste aanzet daartoe werd ondernomen in de VN-conferentie van Rio de Janeiro in 1992. Deze vormde de eerste werkelijk mondiale onderhandeling over de welvaart in de wereld. De uitkomst ervan was *Agenda 21*. Hierin werd aangegeven hoe een duurzame ontwikkeling van de wereldeconomie zou moeten worden georganiseerd.

Naast de 'civiele maatschappij' en de VN is er een derde machtige tegenkracht werkzaam, de mondiale 'verlichte elites'. Het zijn maatschappelijke groeperingen en organisaties van o.a. industriëlen met een groot gevoel voor sociale verantwoordelijkheid. Hun waardesysteem berust op "mondiale concurrentie, mondiaal leiderschap, mondiale efficiëntie en mondiaal denken. Zij zijn gevoelig voor kwaliteit boven kwantiteit [...] en hebben de behoefte om hiërarchische structuren binnen de eigen organisatie af te bouwen. Zij besteden steeds meer aandacht aan menselijke factoren, culturele identiteit en specificiteit." (blz.37) Het zijn de neo-

liberalen, de sociaaldemocraten van de wereld, de eerste actoren van het Bretton-Woodstelsel¹. De groep omvat een groot deel van de intelligentsia in het onderwijs, de media, de vakbeweging en de kunst.

Naast internationalisering van het handelsverkeer tussen staten en multinationalisering van bedrijven is er zo het recente fenomeen van globalisatie. Het rapport geeft op blz. 45 een overzicht van een aantal processen, waarin deze globalisatie tot uiting komt. Het baseert zich daarbij op het proefschrift van de Nederlanders W. Ruigrok en R. van Tulder (UVA, 1993) *The Ideology of Interdependence*. Het stelt vast, dat het merendeel van de dominante kenmerken van de hedendaagse globalisatie reden geeft tot ernstige bezorgdheid. Door de liberalisatie van kapitaalbewegingen vanaf 1971² bijvoorbeeld ontstond er een 'triadisering' van de economie. De triade Japan, West-Europa en Noord-Amerika is goed voor 80% van alle kapitaalstromen in de wereld. Daardoor ontstaat een toenemende 'ontkoppeling' van andere landen. Waren de arme landen in 1982 nog goed voor 14% van het kapitaalverkeer, thans is dat tot 0% gereduceerd. De BDI's (Buitenlandse Direkte Investerings) van multinationale bedrijven, die van 1983-1989 met 28,9 % per jaar zijn gestegen, zijn aan die landen niet ten goede gekomen. De kloof tussen rijke en arme landen is dan ook vergroot. De landen binnen de triade gebruiken de instrumenten van liberalisering, privatisering en deregulering uitsluitend uit concurrentieoverwegingen.

Dit heeft niet alleen gevolgen voor de arme landen. Ook binnen de triade zelf zien we ze terug in de ontmanteling van de verzorgingsstaat en een toenemende werkloosheid en armoede. "De wind waait in de richting van het bevoordelen van uitblinkers, de meest geschikten en de meest deskundigen" (blz. 64) De technologisering van de vier pijlers waarop onze maatschappij rust - de energie, de materialen, de levende organismen en de informatie - roept in dit verband steeds meer ethische vragen op.

De nieuwe mondiale samenleving wordt gekenmerkt door een nieuw soort oorlog. Het is de concurrerende techno-economische strijd om het mondiale leiderschap. Daarin is medespeler nr. 1 de globaliserende onderneming, waarvan de macht (ten koste van overheden) door privatisering, deregulering en liberalisering is toegenomen. Doordat het Westerse systeem - het triadische - het dominante referentiesysteem geworden is, gaan de niet-Westerse beschavingen zich meer en meer bezinnen op hun eigen identiteit. Zo vindt er een 'herislamisering' in het Midden-Oosten, een 'hindoeïsering' in India enz. plaats. Het rapport haalt Samuel P. Huntington *The Clash of Civilisations* aan als het stelt, dat de belangrijkste con-

¹ In Bretton Wood werden 50 jaar geleden het Internationaal Monetair Fonds (IMF) en de Wereldbank opgericht.

² In 1971 kondigde Richard Nixon de non-convertibiliteit van de US \$ aan.

flicten van de toekomst zich zullen afspelen langs de culturele breuklijnen die beschavingen van elkaar scheiden.

Hoe dan ook, bij de huidige koers uitgezet door het concurrentiedenken zal de wereld een toestand van fragmentatie te zien geven. De im- en export van Afrika, het Midden-Oosten, Latijns-Amerika, Rusland en Centraal/Oost-Europa bedroeg in 1970 39,2%, in 1990 26,4% van de totale wereldhandel. Als deze daling zo voortgaat, is dat in 2020 nog maar 5%. Daarmee is de totale 'ontkoppeling' van de sterksten en de zwaksten in de wereld een feit. Petrella Riccardo, de voorzitter van de Groep van Lissabon, stelt in zijn *L'évangile de la Compétitivité* (1991): De overtuiging dat onze samenlevingen in een genadeloze economische oorlog verwickeld zijn, wordt in brede kringen geaccepteerd sinds het einde van de Koude Oorlog. De 'Bijbel van het concurrentievermogen' heeft zijn evangelisten, zijn theologen, zijn priesters en blijkbaar zijn volgelingen vooral in de triade. Maar... een land wordt niet rijker door stijgende werkloosheid en het opofferen van de belangen van de meest kwetsbaren.

De Club van Lissabon ziet twee groepen van drie scenario's volgens welke de globalisering in de toekomst zou kunnen verlopen. De ene groep is gericht op fragmentatie. Ze leidt hooguit tot overleving van een steeds kleinere groep (het scenario, waarin we thans participeren!) en uiteindelijk tot volledige vernietiging. De andere groep van drie gaat uit van integratie. Van dit drietal zou een systeem van Verenigde Federaties (VF), samengesteld uit een aantal regionale eenheden (unies, confederaties) haar voorkeur verdienen. Regionale verbanden zoals de EU, MAGHREB, NAFTA, MERCOSUR, GOS zouden met behulp van gereorganiseerde instellingen als het IMF en de VN tot mondiale integratie moeten komen.

Net zo als de Club van Rome ziet de Club van Lissabon een nieuw mondiaal 'contract' als een laatste redmiddel voor de mensheid. Dit ontstaat echter niet door dwang of druk, maar door een bewuste keuze. *Agenda 21* is een prototype van zo'n mondiaal contract. Ondanks zwakke kanten heeft het daarom grote symbolische en mogelijk zelfs politieke relevantie. Een andere mogelijkheid zou een 'contract' tussen alle wereldgodsdiensten kunnen zijn. In ieder geval zal een contract het resultaat zijn van het gecombineerde effect van ongecoördineerde keuzes en acties van duizenden mondiaal denkende organisaties over de hele wereld. Om tot zo'n effect en daarmee tot mondiale regelgeving te komen is het nodig dat er wordt samengewerkt, dat de voornoemde 'civiele maatschappij' wordt ondersteund, innovatief potentieel niet wordt verspild en dat er een integratie van culturen plaatsvindt.

Het Wereldplan voor Alle Mensen, uitgewerkt in het boek van Pieter Kooistra *Het Ideale Eigenbelang* voorziet in een basisinkomen voor alle wereldburgers. Het vormt een mooie aanvulling op AL Gore's boek *Earth in Balance*, dat door de schrijvers genoemd wordt als één van de innovatieve ideeën, die men zeker niet

moet verspillen. Het Wereldplan, waarvan de waarde door een van de leden van de Club van Lissabon, Louis Emmerij, wordt onderschreven, zou ook heel goed passen in de vier onderdelen van het contract, dat deze Club voorstelt. Volgens haar zou er een 'contract voor basisbehoeften' moeten komen, dat voorziet in water voor 2 miljard, huisvesting voor 1,5 miljard en energie voor 4 miljard mensen. Verder een cultureel contract, een democratisch contract en een aardecontract. De Club pleit voor het oprichten van een *Citizens Global Assembly*, een mondiale vergadering van burgers of van steden. Deze zou de omvorming van de VN tot een 'Wereldsenaat' kunnen inluiden, waarin alle nationale en supranationale regeringen vertegenwoordigd zijn. Met deze senaat zou zij een mondiale maatschappelijke eis kunnen formuleren, het bovengenoemde 'contract'.

Dat de Club van Lissabon het 'mondiale contract' als een ontwerp ziet dat van onderop ontstaat uit de 'mondiale civiele maatschappij', de al eerder genoemde 'mondiale verlichte elites' en de steden, sluit ook weer geheel aan bij het 'Wereldplan voor Alle Mensen'. Dit wordt immers gerealiseerd door sociocratische besluitvorming in kleine groepen. Bij dit systeem kan niemand de ander overheersen, omdat iedereen gevraagd wordt om zijn fiat te geven aan de besluiten. De verantwoordelijkheid komt zo bij elke individuele persoon te liggen en niet meer bij een kleine of grote meerderheid.

Het probleem is niet "dat er geen ideeën bestaan van wat er gedaan zou moeten worden, het gaat om het 'hoe'." (blz. 152) Hoe vinden we de mogelijkheid om deze ideeën ingang te doen vinden bij beleidsmakers? Het initiatief moet in ieder geval komen uit West-Europa, Noord-Amerika en Japan - de triade moet ze omarmen om integratie mogelijk te maken en uitsluiting, ontkoppeling of vernietiging te voorkomen. Wie legt *un bon liaison* tussen onze ideeën en die van de Club van Lissabon?

In Bretton Wood werden 50 jaar geleden het Internationaal Monetair Fonds (IMF) en de Wereldbank opgericht.

Pro-GAMMAatjes

Als je je bezighoudt met het gedachtegoed van Teilhard de Chardin, houd je je bezig met het verschijnsel mens. Dus met elkaar. En dan zie je hoeveel verschillende sferen een mens vanuit zijn innerlijke overtuiging het goede na te streven om zich heen schept en daarbij gelijkgestemden aantrekt. Je ziet hoe er als het ware verschillende culturen naast elkaar in een maatschappij zijn gevormd, gescheiden vaak van elkaar, soms elkaar tegenwerkend, ontkennend of negerend. Teilhard stelde dat al deze 'culturen' elkaar in het goede streven zouden dienen aan te vullen, met elkaar één stroom van convergerende kracht zouden moeten vormen om de wereldvrede te bereiken. Het 'kwaad' was eigenlijk niets anders dan het ontbreken van dat laatste. Wij waren de afgelopen maanden in verschillende sferen van oprecht menselijk streven naar een betere wereld. Ons viel daarbij echter ook dit 'kwaad' van de onverbondenheid, de eenzijdigheid op.

- De eerste sfeer, die wij willen beschrijven is die van de wat socialistisch gekleurde **aktiegroep Strohalm**. Zij zet zich duidelijk tegen het kapitalistische ondernemerschap af, dat impliciet de schuld draagt aan werkloosheid en een verontreinigd milieu. Je ziet op haar bijeenkomsten dan ook nauwelijks tweedelig grijs of mantelpakjes, maar meer truien en spijkerbroeken. Ondergetekende werd er door Willem Hoogendijk aangesproken met mijnheer Teilhard, als zijnde een wat vreemde eend in de bijt. De organisatie is losjes, kameraadschappelijk, de standpunten worden rommelig vertolkt. Wat geeft het, men is het *sowieso* in grote lijnen met elkaar eens.

Op zaterdag 18 november vierde **Aktie Strohalm** in Utrecht haar vijftienvigjarige jubileum. Ter gelegenheid daarvan gaf zij het boekje uit *Ecotax-plus - Meer arbeid, minder lozen*. Door de belasting van arbeid weg te nemen en deze te leggen op grondstoffen en energie hoopt Aktie Strohalm twee vliegen in één klap te slaan. Ten eerste de werkgelegenheid aanzienlijk te bevorderen; arbeid wordt dan immers goedkoper en het wordt dus aantrekkelijker voor ondernemers nieuwe mensen in dienst te nemen. Ten tweede het milieu te ontlasten. Doordat de arbeid goedkoper wordt zal er ook meer gerepareerd en gerecycled worden, temeer daar dit bij hogere grondstof- en energieprijzen gunstiger wordt. Je zou zeggen, meteen doen, maar dan wereldwijd in verband met de concurrentie. Over de voor- en nadelen werd door de ± 200 aanwezigen heftig gediscussieerd. De politiek - op deze bijeenkomst net zo als o.a. de ondernemers en de kerken afwezig - schijnt er nog weinig voor te voelen. Voor een discussie over het milieu had men iemand van de KLM uitgenodigd. Het werd een warrig debat.

Ook het verschijnsel van de alternatieve geldcircuits, die overal in de wereld ontstaan, de zogenaamde **LETS-kringen**, stond volop in de belangstelling. Het zijn groepjes mensen die op ruilbasis goederen en diensten uitwisselen,

waarbij zij een bepaalde tegenwaarde in een verzonnen geldeenheid centraal laten noteren als schuld of tegoed. Overal in de wereld bestaan dit soort groepjes, ook bij ons. Door het directe onderlinge contact hebben ze naast een economische steunfunctie ook een sociale betekenis. Het zijn de 'voorlopers' van de groepjes van 25 mensen, die in het *Wereldplan voor Alle Mensen* van Pieter Kooistra samenkomen om over de besteding van hun basis-koopkrachttegoed te spreken.

Willem Hoogendijk gaf op deze bijeenkomst een geestig overzicht van de geschiedenis van de Aktiegroep Strohalm, waarvan hij mede-oprichter is. Wilt u meedenken over deze actuele problematiek, dan maken wij u graag attent op het volgende:

- **Omslag, Werkplaats voor Duurzame Ontwikkeling**, organiseert op zondag 21 januari 1996 van 11.00-17.00 uur in het Groene Dak, Utrecht, de eerste Doendenkdag rond het thema 'Werken aan een andere economie'. Sprekers zijn o.a. Willem Hoogendijk en medewerkers van het 'Kollektief Rampenplan' uit Sittard. Vooraf aanmelden is noodzakelijk, vanwege het beperkte aantal (25) deelnemers. Tel. 073-5941622 of 030-2730100 -
- Op dinsdag 28 november werd voor het ministerie van economische zaken een zogenaamde *technological lecture* gehouden door de futuroloog Joe Coates. Deze heeft enkele opmerkelijke uitspraken gedaan, die mooi aansluiten bij ons vorige artikel over de opvattingen van de **Club van Lissabon** en onze volgende recensie van het boek *Kostbaarder dan Korallen* van **Max van den Berg** (directeur van de **Novib**) en **Bram van Ojik** (ontwikkelingseconoom en gewezen lid van de Tweede Kamer). Hij stelde: 1) Inkomens moeten gelijkler worden verdeeld, niet alleen omdat dat rechtvaardiger zou zijn, maar ook gewoon uit economische noodzaak. Uit ideaal eigenbelang, zouden wij zeggen. 2) Vrije concurrentie tussen economieën die staan op verschillende trappen van evolutie is ten nadele van iedereen. Ook de Club van Lissabon verwerpt dit scenario. 3) Het probleem van de werkloosheid is een bestedingsvraagstuk en een verdelingsvraagstuk. Als iemand met een hoog inkomen er vijfduizend gulden per jaar zou bijkrijgen, wordt dit geld meestal niet besteed, maar opgepot. Iemand met een laag inkomen zou dit geld aan consumptie besteden. Door consumptievergroting ontstaat werkgelegenheid. *Het Wereldplan voor Alle Mensen* van Pieter Kooistra voorziet in een extra koopkracht van \$ 250 per jaar voor alle wereldburgers. Daardoor groeit de wereldeconomie per jaar met 3½% en daarmee het aantal banen naast die van de 11 miljoen UNO-werkers, die nodig zijn om het plan te begeleiden. Coates pleit dus net zoals Kooistra voor meer consumptie door iets te doen aan de koopkracht van de minst draagkrachtigen. 4) Verder pleit Coates voor gesloten economische circuits, die hun eigen productie, consumptie en arbeidsverdeling realiseren en beschermen. De Europese Unie is zo'n circuit. Zijn

voorstel lijkt veel op de Verenigde Federaties van de Club van Lissabon, die door een vernieuwde VN en IMF mettertijd tot integratie zouden kunnen komen. Hij sluit daarmee ook aan bij zaken die al gebeuren. De Europese Unie vergroot haar economische regio steeds met nieuwe lidstaten. Dit doet zij echter pas als deze er rijp voor zijn, d.w.z. hun democratisch-politieke, bestuurlijke en financiële zaken op orde hebben. Er is hier sprake van een natuurlijk groeiproces, dat wordt gestimuleerd door voorbeelden van anderen.

De impact van zo'n lezing op beleidsmakers en op de meningsvorming in NGO's en actiegroepen is absoluut onduidelijk. Ze vond plaats alleen voor het hogere kader. Dit in tegenstelling tot de volgende conferentie:

- Op donderdag 30 november waren wij te gast op het ministerie van buitenlandse zaken bij het Congres 'VN Peace-building en de rol van het bedrijfsleven'. In zijn inleidende speech zei minister van Mierlo, dat het een moeilijke opgave voor het bedrijfsleven zal zijn te opereren in het spanningsveld van concurrentie en partnerschap bij de wederopbouw van de door de oorlog geteisterde gebieden in Joegoslavië. Het was de inleiding op wat de dagvoorzitter mr.dr.s. Bruinsma een unieke conferentie noemde. Voor het eerst namelijk waren hierbij niet alleen het bedrijfsleven en de politiek, maar ook - zoals met de **VN-conferentie van Rio in 1992** was ingezet - de NGO's en daarmee de verschillende maatschappelijke groeperingen, die zich inzetten voor vrede, ontwikkelingshulp en een betere verdeling van de welvaart. Op de deelnemerslijst zagen we dan ook de afgevaardigden staan van groeperingen als 'psychologen voor vrede', 'pedagogen voor vrede', 'economen voor vrede', het 'Centrum voor Educatie en Advies', 'World Conference on Religion and Peace' (WCRP) en Pieter Kooistra's "Stichting UNO-inkomen voor Alle Mensen'. Mevr. mr. P.C. Ladders-Elfferich was echter de enige spreker vanuit dit veld. Zij sprak als vice-voorzitter van het **ICCO**, een medefinancieringsorganisatie van de Ontwikkelingshulp. Bijna alle sprekers waren warme voorstanders van de vrijemarkteconomie en het concurrentiedenken, dat in het rapport van de Club van Lissabon juist zo onder vuur wordt genomen. Men sprak zelfs van een 'markt voor *peace-building*'. Dit overigens met de beste bedoelingen, om de getroffen gebieden er zo efficiënt, zo snel en zo goed mogelijk weer bovenop te helpen. **Piet Terhal** vroeg, sprekende vanuit de groep 'economen voor vrede', in de discussietijd aan het eind van de dag terecht aandacht voor het 'voorkomen van oorlog', de investering door politiek en bedrijfsleven in preventie en conflictbeheersing. **Sybout Jager** wees op de gevaren van de vrijemarkteconomie, die hij door analyse van het Bruto Nationale Product wil aantonen. De criteria voor toetsing ervan had hij op een A4-tje voor iedereen in het Nederlands en Engels klaarliggen. Wij drukten dat op blz. 18 te uwer kennisneming af.

Ik wil even de sfeer van deze bijeenkomst kort schetsen. Was het congres van Aktie Strohalm in een kerk en moest ieder f 60,- (inclusief maaltijd) betalen, hier werd gebruik gemaakt van een prachtig geoutilleerde zaal met microfoons rondom in het ministerie van Buitenlandse Zaken en waren de lunch en de drankjes voor het m.i. merendeels goedverdienende publiek in (mantel)pak gratis. Men kreeg allemaal een map met reclame van de Rabobank, waarin een programmaoverzicht, een lijst van deelnemers en een blocnote. De lezingen verliepen goedgestructureerd, de discussie droeg een formeel karakter. Wat hier gemist werd was een tegenwicht tegen de dominerende rol van het bedrijfsleven, bijvoorbeeld door aanwezigheid van sprekers van het Platform voor Duurzame Ontwikkeling, de vakbonden, het Rode Kruis, de vredesbewegingen, enz. Zeker, het bedrijfsleven kan een grote rol spelen bij de wederopbouw van een land. Maar even zeker is, dat in landen, waar thans vrede is, door een gerichtheid op het materialisme en het consumentisme via de reclamewereld in het kielzog van het concurrentiedenken van bedrijven een voedingsbodem wordt gelegd voor splitsing en tweedracht in de bevolkingen. Er werd wel gesuggereerd dat de bevolking in allerlei groepen op deze bijeenkomst vertegenwoordigd was, maar dit waren slechts de kleine, weinig invloedrijke, hetgeen overigens een goed begin is.

- Weer een heel andere sfeer hing 4 november in de Mozes en Aäronkerk in Amsterdam tijdens de **5e interreligieuze ontmoetingsdag**, waarvan wij op blz. 22 ev. verslag doen. Meer vanuit een aandachtige stemming, die getuigde van eerbied en respect voor de schepping en de medemens en zijn primaire behoeften aan veiligheid en warmte en vanuit het besef van onze afhankelijkheid van een Schepper en van elkaar werd hier gesproken over toenadering tussen godsdiensten en culturen met als doel: vrede in een hechtere wereldgemeenschap. Ook hier ging het over communicatie, economie, mensenrechten enz., maar hier ontbraken de beleidsmakers uit de politiek en het bedrijfsleven en waren veeleer de wetenschap en de kerken vertegenwoordigd.
- Op zaterdag 25 november vond in een zaaltje naast de Genestetkerk in Delft onder leiding van **drs. Paul Revis**, die ook lid is van de Jungvereniging, de eerste bijeenkomst plaats van de **werkgroep Teilhard de Chardin**. Er werd o.a. gesproken over het 'kwaad', dat volgens sommigen zo onderbelicht is in het denken van Teilhard. Als uitgangspunt voor verdere discussies is dit inderdaad een interessant thema. Het wijst mijns inziens op de omslag in ons denken, waarop Teilhard in zijn werk al een voorschot neemt. Immers, iedereen heeft een duidelijke voorstelling van 'het kwaad', ons leven is ervan doordrenkt, de kranten staan er vol van. Net zoals we echter een verandering waarnemen in het denken vanuit oorlog, concurrentie, conflicten naar vrede, samenwerking en conflictbeheersing zo heeft Teilhard bewust de nadruk willen leggen op de tegenpool van het kwaad, het goede. Hij heeft dat vanuit de evolutiebeweging van al het geschapene geformuleerd als 'het verbindende'

en ons voor de uitdaging geplaatst daaraan gestalte te geven. Uit de bovenstaande beschrijvingen van verschillende conferenties blijkt al hoezeer we geneigd zijn tot uitsluiting - overigens met de beste bedoelingen of zonder enige bijbedoeling. De groepen, die langzaam maar zeker 'het verbindende' steeds meer tot uitgangspunt voor hun benadering van de wereldproblemen gaan nemen - en dus als het ware teilhardiaans bezig zijn - zijn helaas nog klein in vergelijking tot de grote massa mensen, die aan het hele gebeuren part noch deel heeft. Zij genieten van de verworven welvaart zonder zich veel af te vragen over de gevolgen van het consumentisme voor latere generaties. Onbewust bereiden zij de catastrofes voor, waartegen de vele groeperingen bezig zijn door bewustwording een dam op te werpen. Deze dam moet door gezamenlijke inspanning groter en steviger worden. Vandaar dat wij de mogelijkheid bieden deel te nemen aan verschillende gespreksgroepen.

Voor de gespreksgroep Delft kunt u zich opgeven bij Paul Revis, tel. 024 - 3 23 34 94. De bijeenkomsten zijn op: 20 januari, 16 maart, 18 mei, 21 september en 16 november 1996 in de Genestetkerk, Delft van 13.00 - 17.00 uur. De kosten: evenredige deelneming in de zaalhuur van f 60,-

Voor een te vormen gespreksgroep Enschede kunt u contact opnemen met dr. **Herman Teuben**, tel. 053 - 4 34 22 76

Voor een te vormen gespreksgroep Friesland verwijzen wij u naar **Sybout Jager**, tel.: 0566 - 622 308

ANALYSE VAN HET BRUTO NATIONAAL PRODUCT (BNP)

Sybout Jager

Alle producten die deel uitmaken van het bruto nationaal product (het BNP) zouden wij getoetst willen zien aan objectieve criteria die onze toekomst veilig stellen. Deze criteria zijn:

1. Het bedrijfskapitaal, de wereldrijksdommen, moet in de toekomst beschikbaar blijven. Een economische wet die thans met voeten wordt getreden.
2. Het dynamisch evenwicht van de biosfeer mag niet in gevaar worden gebracht. Dit gevaar dreigt accuut.
3. De lichamelijke en geestelijke gezondheid mag niet worden aangetast. Dat gebeurt echter nu wel op grote schaal.

De analyse van het BNP aan de hand van bovenstaande criteria zal in cijfers aan het licht brengen, dat de structurele fout van de vrijemarkteconomie is: het ontbreken van kwaliteitscriteria die onze toekomst veilig stellen.

De basisstructuur van een nieuwe economie volgt uit de door mij voorgestelde analyse:

1. De ondernemer zal de vrijheid behouden om - in competitie - nieuwe producten te ontwikkelen. Deze voorwaarde garandeert dat het enorme potentieel aan kennis, vindingrijkheid en ondernemerschap in de bevolking zich kan en zal ontploien.
2. De ondernemer zal slechts die producten op de markt mogen brengen die de toets van bovengenoemde objectieve criteria kunnen doorstaan.

Deze nieuwe economie kan uiteraard niet worden opgelegd.

De voorgestelde analyse zal bewustwording en daarmee het ontstaan van een voedingsbodem voor een nieuwe economie bevorderen.

Kralen voor koralen

Henk Hogeboom van Buggenum

Wij zijn het ten volle eens met de volgende passages in het boek van Max van den Berg en Bram van Ojik *Kostbaarder dan Korallen* (Novib/Van Genneep 1995): "De armen zijn niet alleen slachtoffer, niet alleen doelgroep aan het eind van de hulpketen, ze zijn ook deel van de oplossing, de potentiële kracht achter elke duurzame verandering" (blz.133). En "De Swaan³ laat zien hoe de hedendaagse verzorgingsstaten hun oorsprong vinden in de 'hinderkracht van armen'. Dat verhaal gaat nu ook internationaal op. Milieu, migratie, handel in drugs, oorlog en instabiliteit, het zijn evenzovele tekenen van wereldwijde onderlinge afhankelijkheid [...]. Maar... armen beschikken niet alleen over hinderkracht, zij beschikken ook over kennis en creativiteit. Uit talloze voorbeelden blijkt, dat ze, als aan minimale voorwaarden is voldaan, uitstekend in staat zijn om aan de oplossing van hun eigen problemen stevig bij te dragen. Net zo goed als we in ons eigen land de verzorgingsstaat het liefst zien als een middel om mensen te helpen op eigen benen te staan - eerder als een trampoline dan als een vangnet - zonder daaruit de conclusie te trekken dat de verzorgingsstaat zichzelf overbodig moet maken, zo zullen we ook de permanente noodzaak van internationale verzorgingsarrangementen moeten erkennen." (blz. 134)

En het lijkt wel een zin uit Pieter Kooistra's *Wereldplan voor alle Mensen*⁴ als gezegd wordt: "Die arrangementen werken het best als de mensen voor wie ze bedoeld zijn vanaf het begin betrokken zijn bij de vormgeving en uitvoering ervan. Dat is één van de basisrechten waarop ontwikkelingssamenwerking gebaseerd hoort te zijn, zowel om principiële als om praktische redenen (het werkt domweg beter). Dankzij onderzoek van Sen⁵ weten we, dat bv. hongersnoden en chronische ondervoeding meestal niet voortkomen uit situaties van fysieke schaarste, maar uit *verkeerd verdeelde koopkracht* (cursivering van de red., blz. 135). En verder: "De armen zullen hun *rechten op basisvoorzieningen* alleen kunnen behouden als ze over politieke macht beschikken. Maar ze zullen alleen blijvend over politieke macht beschikken als ook hun eigen economische mogelijkheden worden vergroot. Daarmee krijgt ontwikkelingssamenwerking zijn derde pijler. Naast de opbouw van basisvoorzieningen (pijler 1) en de erkenning van aanspraken en rechten op die voorzieningen (pijler 2) moeten de economische mogelijkheden van de armen worden vergroot. Het gaat daarbij om het scheppen van voorwaarden voor eigen bedrijvigheid door het beschikbaar maken van land en krediet..."

³ Abraham de Swaan *Zorg en staat* (Bakker, 1989)

⁴ zie: Pieter Kooistra *Het ideale Eigenbelang* (Kok/Agora 1994)

⁵ Amartya Sen *Voedsel, economie en rechten* (in *Welzijn, vrijheid en maatschappelijke keuze* - opstellen gekozen door Jos de Beus, Van Genneep 1995, pag.92 ev.)

Tot zover enige citaten waarmee we het - nogmaals gezegd - volstrekt eens zijn. Toch ademt het boek *Kostbaarder dan Koralen* niet de geest die onzes inziens leidt tot vernieuwende oplossingen van de door iedereen gevoelde problemen rond ontwikkelingssamenwerking. Het lijdt aan hetzelfde euvel, dat de schrijvers bij anderen constateren: "De voor de huidige hulp aangedragen alternatieven zijn niet bijster origineel" (blz.77). Zeker, Van den Berg en Ojik bezondigen zich niet aan datgene, "wat alle critici met elkaar gemeen hebben, namelijk, dat ze het belang van hulp relativeren (zoals Bolkestein⁶ en Ferdinand van Dam⁷), de mislukkingen uitvergrooten en de successen negeren of kleineren", intengendeel, zij geven een zeer evenwichtig beeld van wat tot dusver met ontwikkelingssamenwerking is bereikt en is misgegaan. Zij steunen daarbij o.a. op het onderzoek van Robert Cassen⁸, de dissertatie van Paul Hoebink⁹, de Impactstudie door een onafhankelijke stuurgroep o.l.v. oudminister Van Dijk in opdracht van de MFO's (de medefinancierings-organisaties ICCO, CEBEMO, NOVIB en HIVOS) en het Wapenhansrapport van 1992, dat de effectiviteit van multilaterale hulp middels een onderzoek naar de kwaliteit van de projectenportefeuille van de Wereldbank nagaat. Gedegen werk dus. Goed onderbouwd met statistieken en getallen. Daaraan mankeert het zeker niet.

En ook niet aan de conclusie die de schrijvers trekken, dat men zich bij alle ingewikkeldheid, die het probleem van ontwikkelingssamenwerking op wereldschaal met zich meebrengt, per donorland op 'kernsectoren' zou moeten richten. Als op blz. 129 staat dat zij ervóór zijn, dat vervolgens "donor en ontvanger vaststellen wat het meest urgent is en hoe de donor het best kan helpen" zouden wij dat alleen veranderd willen zien in "hoe de ontvanger het best zichzelf kan helpen". Wij zijn geneigd in te stemmen met de these van Hans Achterhuis¹⁰ dat giften afhankelijk maken en ertoe leiden dat de ontvanger de gever gaat navolgen ("de mimetische begeerte"). Daarmee zou immers afbreuk gedaan kunnen worden aan de eigenheid van culturen ten gunste van die van het Westen, die door velen tegenwoordig wordt bekritiseerd om zijn toenemende 'geestelijke armoede'.

"Waar het om gaat", aldus de schrijvers van *Kostbaarder dan Koralen* "is, dat 'armoedebestrijding' in wereldwijde context, nog los van de morele opgave, die het ook is, als een zelfstandig (politiek en economisch) belang wordt erkend, een volwaardig onderdeel van buitenlands beleid, dat niet verdedigd hoeft te worden tegen zogenaamd 'hardere' belangen op het gebied van handels- of industrie-politiek, financieel-monetair beleid enz. De erkenning van dit belang zal in de eerste plaats zichtbaar moeten worden doordat de hulp meer dan nu gericht wordt op de mensen voor wie ze oorspronkelijk was bedoeld. Dat betekent dat onder-

⁶ zie: artikel *De Volkskrant* 6 februari 1995

⁷ zie: *Clingendaellezing*, november 1994

⁸ Robert Cassen *Does aid work* (1993, 2e druk)

⁹ Paul Hoebink *Geven is nemen*

¹⁰ Hans Achterhuis *Het rijk van de schaarste* (Ambo 1988, p. 388 ev.)

voeding en analfabetisme moeten worden bestreden, de kinderen naar school kunnen [...] Laat 1000 vrouwen een jaar langer naar school gaan en het resultaat is, dat ze 20% meer kunnen verdienen, dat er 60 gevallen van kindersterfte voorkomen worden, dat er 500 kinderen minder geboren worden en dat drie moeders niet in het kraambed sterven. Dat alles kost 30.000 dollar." Maar helaas, voegen zij eraan toe, "gemiddeld is een magere 7% (in Nederland 14%) van alle hulp op deze basisvoorziening gericht [...]. Het zou naïef zijn te veronderstellen, dat hulp gemakkelijk kan worden geregeld. De manier waarop hulp gelden (hier) en begrotingsmiddelen (daar) worden besteed is een uitdrukking van geldende machtsverhoudingen en belangen. Sinds de 'herijking' wordt er bij ons voor gepleit het 'eigenbelang' meer dan voorheen leidraad te laten vormen voor ons beleid. Gevreesd moet worden dat daarmee eerder het korte-termijneconomisch gewin wordt beoogd dan een andersoortig Nederlands belang, dat is gelegen in het bestaan van stabiele en vreedzame internationale relaties. Wie met het oog op dat laatste belang - en wij rekenen onszelf graag tot die groep - bepleit dat onze hulp zich veel meer dan voorheen richt op de basisbehoeften van de armsten, zal zich er goed van bewust moeten zijn, dat de huidige scheve verdeling geen toeval is. Dat geldt vanzelfsprekend ook voor de ontvangende kant. Veel minder dan bij ons is er in veel ontwikkelingslanden een systeem van *checks and balances*, waardoor onrechtvaardigheid gecorrigeerd kan worden. Daardoor zijn bv. de welvaartsverschillen in veel ontwikkelingslanden vele malen groter dan in de meeste rijke landen; daardoor wordt bv. de stad systematisch bevoordeeld t.o.v. het platteland. Daardoor ontbreken de basisvoorzieningen die voor de armen het verschil uitmaken tussen leven en dood, terwijl ze door de rijken slechts als een overbodige kostenpost worden gezien."

Volgens artikel 25 van de *Universele Verklaring van de Rechten van de Mens* heeft 'een ieder recht op een levensstandaard, die hoog genoeg is voor de gezondheid en het welzijn van zichzelf en zijn gezin'. Een recht! Dit wil niet zeggen willekeurige hulp met alle nadelen van afhankelijkheid! Nee, een recht! Het basisinkomen, dat Kooistra voorstelt, geeft inhoud voor alle mensen aan dit recht op zelfontplooiing. Zelf bepaalt ieder, wat hij met zijn jaarlijkse extra koopkracht van \$ 250 doet (binnen één grondvoorwaarde die de mensheid stelt, dat het niet schadelijk is voor mens en milieu). Een bovenpolitiek orgaan schept deze koopkracht jaarlijks (én... duurzaam, want ieder krijgt haar van de wieg tot het graf), als de behoefte het aanbod heeft bepaald. Dat is het 'originele denken', dat ook Van den Berg en Ojik zal kunnen aanspreken. Geen hulp, maar de mogelijkheid tot zelfhulp, zelfredzaamheid. Geen kortzichtig 'eigenbelang', maar een 'ideaal eigenbelang', waarbij iedereen de mogelijkheid krijgt zijn eigen culturele patroon verder te weven, zonder onze Westerse weeffoutjes mee te nemen. Wij beperken ons daarbij tot één 'kernsector' en bestrijden daarmee niet alleen de materiële, maar ook de geestelijke armoede van alle wereldburgers louter door het creëren van een basisinkomen voor alle mensen. Niet door liefdadigheid van landen en personen als dat zo uitkomt - dat is een voorbijgaand verschijnsel - maar door een weldoor-

dacht economisch plan, dat voorziet in een jaarlijkse geldschepping van \$ 1600 miljard dollar. Deze geldschepping berust op het eenvoudige principe, dat geld *sowieso* een 'schepping uit niets is'. Waar vraag en aanbod samenkomen, kan geld (of koopkracht) worden geschapen om de concrete ruil ertussen tot stand te brengen. Het vereist een andere manier van denken om dit te kunnen inzien en aanvoelen. In tegenstelling tot het denken over ontwikkelingshulp tot dusver gaat dit 'nieuwe' denken uit van het geheel, niet van de delen. We bezien de mensheid als een geheel, waarin allen dezelfde rechten hebben op ontplooiing, dus op een basisinkomen, onafhankelijk van de in hun woongebieden heersende politiek.

Voor de invoering van zo'n wereldplan is een pilotproject in één land nodig, dat als voorbeeld kan dienen voor de rest van de wereld. Economen zouden met politici op zo'n project moeten studeren. Daarvoor zouden FMO's geld kunnen uittrekken. De supplementaire economie, die men als een vorm van 'verzorgingsstaat' in het leven roept, zal de bestaande economie niet verdringen, maar haar slechts tot voorbeeld zijn. De mens(heid) zoekt zelf haar evenwicht in beide van zijn culturele, geestelijke en materiële behoeften. Dit omdat het in haar 'eigen belang' is, niet op korte, maar op de lange termijn.

Utopia? Niet, als we gezamenlijk creatief kunnen omschakelen van het 'oude' denken naar het nieuwe, zoals Jan Tinbergen, Wouter van Dieren, Theo van Boven en vele anderen op de videofilm van *Het ideale Eigenbelang*¹¹ dat kunnen. Het 'oude denken' levert voor ons gevoel slechts kralen voor koralen op.

¹¹ Pieter Kooistra *Het ideale Eigenbelang/ Een UNO-Marshallplan voor alle mensen* (Kok/Agora 1994). Van dit boek verscheen ook een videofilm. Inlichtingen hierover bij onze redactie.

Metamorfose in wetenschap en religie

Henk Hogeboom van Buggenum

Onder dit motto organiseerde zaterdag 4 november jl. de Werkgroep Interreligieuze Samenwerking (WIS) de 5e interreligieuze ontmoetingsdag in de Mozes en Aäronkerk in Amsterdam. Na de opening door dhr. Wite Carp (Soefi), introduceerde de dagvoorzitter prof.dr. Trees Andrée van het Centrum voor Interreligieus Leren (CIL), Universiteit Utrecht, de diverse sprekers.

Met veel gevoel voor humor beet prof.dr. Cees Hamelink het spits af. Niet op de wijze van Plato, die zittend het best tot denken kwam, maar zoals Aristoteles onder het lopen. Vóór en tussen het publiek in staande ontvouwde de spreker al improviserend zijn visie op de wereld. Zoals iedere Nederlander behept met de genen van het calvinisme zette hij somber in door allereerst uitvoerig stil te staan bij het grootste gevaar, dat ons allen bedreigt: het fundamentalisme. Tot ieders verrassing verstond hij daaronder echter niet een star-dogmatische geloofsbeleving, maar de MacDonaldisering van de wereldsamenleving: een cultureel woestijnklimaat, waarin de hogepriesters van het IMF het marktheiligdom bewaken. Zij prediken een ongegeneerd darwinisme: kan men als land niet mee, dan heeft men dat aan zich zelf (de genen!) te danken. "Is er dan nog hoop? Zeker", stelde hij, "overall komen groepen ertegen in verzet. Alleen, voor een deel maken die je ook niet vrolijker. Ze zijn vaak intolerant, gewelddadig, etnisch, separatistisch, fundamentalistisch". Spreker vroeg zich af, wat we daarbij van de kant van de wetenschap te verwachten hadden. Helaas weinig, moest hij toegeven. Tenminste als deze zo intolerant blijft vasthouden aan haar eigen manier van kennisverwerving en andere benaderingen als onwetenschappelijk verwerpt. Hij pleitte ervoor, dat vanuit alle religies en wetenschappen serieus zou worden begonnen met de toepassing van de *Rechten van de Mens*, die wij universeel voor geldig hebben verklaard. Het door Hans Küng geformuleerde 'wereldethos' maakte de zaak daarbij volgens hem nodeloos gecompliceerd. Wat we nodig hebben, betoogde hij, is de versterking van de nog zwakke mechanismen voor de naleving van genoemde mensenrechten. Hij gaf daarvoor enige suggesties, zoals: 1) de invoer van een beklagrecht voor burgers wereldwijd bij een Internationaal Hof, zoals dat in Europa al bestaat, 2) de toevoeging, dat de mensenrechten niet alleen gelden tussen overheden en burgers, maar ook tussen burgers onderling, omdat deze zo ongelijk zijn, 3) de uitbouw van de VN tot een instrument van veelzijdig overleg, waarin mensen kunnen meepraten en 4) ondersteuning door wetenschap en religie van de gedragscode, die Ghandi ons ook zo prachtig heeft voorgehouden, dat rechten gebaseerd zijn op plichten.

Na een muzikaal intermezzo sprak de predikante ds. Gé Spielman over het thema "Leidt interreligieuze dialoog tot nieuwe spiritualiteit?" Zij ging zeer alert in op het beeld dat de vorige spreker had geschetst, door op te merken, dat wij in het Westen niet alleen onze hamburgers van McDonald, maar ook onze eigen ruzies

en verdeeldheid exporteren. Zij was wat verdrietig geworden van de "Samen-op-Weg"-debatten, die in onze kerken worden gevoerd en waarin mensen zo blijven hangen op de verschillen in plaats van het wezen, de eenheid te zoeken in de uitgangspunten. Het is zo gemakkelijk om een lezing te houden over bijvoorbeeld de islam, waarmee je je in je studie hebt beziggehouden. Maar over het christendom waarin je bent opgegroeid, is dat bijna onmogelijk, omdat je je bewust bent van de pluriformiteit ervan. Wij hebben de denk- en geloofsrichtingen van anderen vaak versimpeld en spreken vanuit dat vooroordeel dan heel makkelijk óver hen. Gelukkig spreken we tegenwoordig ook steeds meer tégen hen, maar het stadium van dialoog, waarin we ook mét hen praten, laat staan samen met hen zoeken naar onze gemeenschappelijke wortels en inzichten is nog maar net aangebroken. Helaas moest de spreker bekennen, dat de invloed van dominees en andere geestelijken in dit proces door hun gebondenheid aan kerkstructuren minder is dan die van leken. De dialoog als uitwisseling van dominees is voorbij, ze ligt op straat! Van de persoonlijke inzet van ieder van ons zal het stereotype beeld dat wij van elkaar hebben minder hard wordt, mensen door onze aandacht uit hun isolement komen. De god die van boven ingrijpt, is een god in ons geworden. Met een gedicht van Huub Oosterhuis benoemde de spreker dit inzicht als 'een glimp van de zon' en meer prozaïsch sloot zij met Remco Camperts woorden: "Jezelf een vraag stellen, daarmee begint het verzet".

Na deze inspirerende voordracht vertelde ds. Jan Slomp over de workshop die hij onder de titel "Euro-Arabische dialoog" wilde houden. Joost Kuitenbrouwer zei in zijn workshop wat te willen oefenen om het vrouwelijke en het mannelijke in ons in balans te brengen. Maarten Kleijne gaf kort aan hoe hij in zijn praktijk met groepen aan een 'metamorfose door creatief denken' werkte. Dhr. Rambaran wilde samen met ons vanuit het hindoeïsme over 'technologie en spiritualiteit' denken en door de Spirituele Akademie van Brahma Kumaris werd een workshop verzorgd over 'levende waarden'.

Maar nog voor de lunch luisterden we eerst naar de voorzitter van de commissie voor internationale zaken van de Raad van Kerken, tevens oud-ambassadeur en lid van de Pugwashbeweging, de heer drs. Edy Korthals Altes. Tijdens de vergadering van het internationale dagelijks bestuur van de *World Conference on Religion and Peace* van 22-24 sept. 1995 in New York werd mede op zijn initiatief het besluit genomen om leidende personen van alle religieuze stromingen bijeen te roepen voor een overleg voorafgaand aan de IVe Speciale Bijeenkomst van de Verenigde Naties over Ontwapening in 1997. Dit om te komen tot een effectieve, interreligieuze benadering van conflicten waarin religie een rol speelt. Gemakkelijk uit het hoofd sprekend ging hij in op de aristotelische wandeling van prof. Hamelink door de woestijn met de richtingaanwijzer McDonald. Hij waarschuwde ervoor het plattelanddenken, de ernst van de crisis in de geestelijke samenleving, niet te onderschatten. "Als we onze blikrichting niet radicaal op het transcendente richten - en dus verder dan de mensenrechten - en als christenen niet doorstoten tot het

eerste gebod van de Kerk, God liefhebben en de naaste als uzelf, gaat de wereld volkomen naar de knoppen", waren zijn harde woorden.

In het uur lunchpauze dat volgde, was er ruimschoots gelegenheid kennis te maken met mensen van zeer verschillende denominaties. Overal werd naar aanleiding van het gebodene levendig gediscussieerd. Daarnaast kon men er uitleg en lectuur over verschillende religieuze en politieke stromingen krijgen die wereldwijd streven naar eenheid in verscheidenheid. Ook wij hadden er wat informatie over Teilhard neergelegd.

Een hoogtepunt van de dag vormde voor mij en voor velen met mij ongetwijfeld de antropoloog prof. Arkoun, verbonden aan de Sorbonne in Parijs. Een klein mannetje met een enorm stemgeluid en een geweldige dictie en expressie. Hij hield zijn voordracht uit het hoofd in het Engels onder de titel *Metamorphosis in science and religion: the example of Islam*. Zijn workshop genoot daarna de meeste belangstelling. En terecht, want zijn rede was een *eye-opener*. Hij liet ons zien hoe in de geschiedenis van Europa in tegenstelling tot de rest van de wereld de religie zich zozeer tot privé-aangelegenheid heeft kunnen ontwikkelen, dat wij bijvoorbeeld niet langer spreken over christenen en moslims, maar van Europeanen en moslims. En verder hoe vervormd het beeld door eigen superioriteitsdenken is, dat van andere culturen op universiteiten en scholen gegeven wordt. En andersom, hoe vaak bijvoorbeeld een cultuur als de islam uit een vorm van gevoelde achterstand, zijn eigen 'gouden eeuw' steeds in gesprekken met de westerling roemend vermeldt, ons daarmee suggererend dat er nu nóg sprake is van een eensgezind 'godsbeleven', terwijl de verdeeldheid in religie bij hen net zo groot is als bij ons.

Zijn voordracht had net als die van de anderen een veel groter gehoor verdiend. Het is onbegrijpelijk, dat er ondanks de publicatie o.a. in het dagblad Trouw slechts ongeveer honderd mensen op dit onderwerp zijn afgekomen. Moeten we dit voor het religieus bewustzijn in Nederland als een teken aan de wand zien? Des te meer reden om met dit soort dagen door te gaan!

James Redfield: De Celestijnse Belofte

Marijn Warner-Beuling

Je hebt het net uit, je bent het aan het lezen of je bent op zijn minst van plan het te gaan lezen: *De Celestijnse Belofte* van James Redfield, al maanden numero één in de boekentoptien, op de voet gevolgd door *Het Celestijnse Werkboek*. De auteur sleept je steeds dieper mee het oerwoud in, op zoek naar de kleine juwelen van inzichten die mensen in deze tijd ontdekken.

De plot van het verhaal is niet erg indrukwekkend: de hoofdpersoon gaat op zoek naar een oud manuscript dat ergens in Peru moet zijn, op de plek waar de oude Maya- en Incabeschaving vroeger haar hoogtepunt had bereikt: de Celestijnse ruïnes. De katholieke kerk en de staat willen het document echter vernietigen omdat het inzichten zou bevatten die hun macht ondermijnen. De speurtocht naar de graal wordt dus een weg vol gevaren.

Onderweg doet de hoofdpersoon volgens de Amerikaanse stap-voor-stap-methode inzicht na inzicht op. Niets is toeval. In elke situatie leert de mens zichzelf beter kennen en komt hij tot het inzicht dat hij vooral een geestelijk wezen is. Vanuit die verlichting voelt hij zich verbonden met het hele universum en zet hij conflicten aan de kant. De negen inzichten van het manuscript geven vaak rake typering van de ontwikkeling die de wereld nu doormaakt. Wat het resultaat van de wereldwijde cultuurverandering zal zijn en wie ons erheen zal leiden, laat Redfield tactvol in het midden: Het tiende inzicht wordt nooit gevonden...

Het is dan ook niet zozeer de plot die dit boek tot een sterk boek maakt. En ook niet de stijl. Reken maar niet op een *flash-back* of visioen, op sterke karakterbeschrijvingen of echt onverwachte wendingen. De vertelling staat bijna volledig in de 'en toen, en toen, en toen'-variant. Van elk inzicht - in de volgorde 1 tot en met 9 - wordt een voorbeeld genoemd en vraagt men de - overigens nogal passieve - hoofdpersoon minstens tweemaal of hij het nu echt begrepen heeft. Nee, *De Celestijnse Belofte* lees je eigenlijk in één ruk uit, omdat het de 'tijdgeest' weer geeft. Het gaat over menselijke ontplooiing, over dromen, aura's lezen, het beïnvloeden van je omgeving door meditatie en energie-overdracht, over positief denken enz.

Het is geen bureautilosofie die begint met woorden en eindigt met woorden. Een inzicht is kennis die we uit eigen beweging toepassen en met anderen delen. In *Het Celestijnse Werkboek* dat James Redfield samen met Carol Adrienne schreef, wordt de mogelijkheid van een evolutionaire verandering van het menselijk leven onder meer teruggevoerd naar Pierre Teilhard de Chardin en Sri Aurobindo. Teilhard de Chardin beschouwde de 'vestiging van een globale unificatie van menselijk bewustzijn als noodzakelijke voorwaarde voor elke echte toekomstige vooruitgang van de mensheid' (*Le phénomène humain*). Dat wil niet zeggen dat

we allemaal exact hetzelfde gaan denken, maar er is een liefdevolle eenheid in diversiteit. Onze innerlijk groeiende vrijheid gaat samen met een groeiende innerlijke verbondenheid met andere mensen, aldus Aurobindo.

In dit verband is het zinvol ook Bahá'u'lláh (1817-1892), stichter van het Bahá'í-geloof, te noemen. Ook hij doelt op een periode van ongekende onderlinge verbondenheid in zijn belofte dat 'dit vruchteloos strijden, deze vernietigende oorlogen zullen voorbijgaan en de 'Allergrootste Vrede' zal komen.' Dit tijdperk is inderdaad in vele geschriften voorspeld als de tijd waarin wereldvrede zal worden bereikt en de mensheid volwassen wordt, waarin de oude orde wordt opgerold en een nieuwe in haar plaats wordt uitgespreid. *De Celestijnse Belofte* is een opwindende ontdekkingsreis naar de enorme mogelijkheden voor geestelijke

LEZERS VAN DE CELESTIJNSE BELOFTE OPGELET

- ❖ Overal in het land ontstaan spontaan werkgroepen rond dit boek.
- ❖ Omdat veel van de inzichten erin zijn ontleend aan de filosofie van Teilhard de Chardin zou het blad *GAMMA* voor deze groepen een bindend element kunnen zijn.
- ❖ *GAMMA* biedt concrete uitgangspunten voor discussie.
- ❖ Gespreksgroepen kunnen ook de neerslag van hun discussies in *GAMMA* publiceren.
- ❖ Zij kunnen inleidingen door ons laten verzorgen.
- ❖ In *GAMMA* kunnen zij werven voor meer leden, data en agenda doen opnemen.
- ❖ Voor groepsabbonementen zijn kortingen mogelijk. Inlichtingen bij de redactie: tel. 072 - 5 33 26 90

WIE DENKEN WE WEL DAT WE ZIJN?
MENSBEELD <--> GODSBEELD
Benvenuto A.G. Andrean

Als nieuwe eend in de teilhardiaanse bijt wil ik u met deze bijdrage aan de in *GAMMA* opbloeiende gedachtewisseling in de gelegenheid stellen met mij kennis te maken. Ik had al het plan opgevat 'spoedig' iets voor *GAMMA* te gaan schrijven, toen het lezen van het artikel van Herman Teuben *De nieuwe openbaring van de kosmische evolutie - 5* (*GAMMA*, jrg.2/2, dec.1994), waar hij de verschuiving van een statisch naar een dynamisch mens- en wereldbeeld bepleit, mij inspireerde tot het omzetten van het 'spoedig' in het nu. Ik ben namelijk zelf onlangs in een lezing op de noodzaak tot herziening van ons mensbeeld ingegaan, maar dan in relatie tot ons godsbeeld; of liever, op de relatie tussen mens- en godsbeeld in het algemeen. De hoofdpunten eruit breng ik u bij deze graag onder uw kritische ogen.¹²

Teuben bracht in zijn artikel naar voren dat men in het verleden van een statisch mensbeeld uitging. Ik ben van mening dat dat voor ons nog steeds opgaat. Of hij dat ook aanneemt, kon ik uit zijn artikel niet opmaken, maar dat ligt wat mij betreft wel in de lijn der verwachting. In ieder geval, dat wij met een statisch mens- en wereldbeeld in het leven staan, lijkt mij een feit, en dat beeld wordt zelfs door de wetenschap en de religie bestendigd.

Daar zijn redenen voor. Het is duidelijk zo, dat van nature mensen zichzelf en de wereld als statisch ervaren. Zij ervaren zich vanzelf 1. als ijkpunten betreffende gedrag en geaccepteerde waarheden (de waarnemer is op zijn eigen niveau de standaardmens) en 2. als bestaand in een statische tijdmodus (zoals het nu is, is het altijd geweest en zal - of moet - het ook blijven). Een oud Engels gezegde luidt:

*You can take people out of the country, but you cannot take the country
out of the people.*

Mensen blijven hun wereldbeeld trouw, waar ze ook naar toe verhuizen. Ik herinner mij ook de volgende, aardige spotprent. Een in hippiestijl uitgedost, maar al duidelijk de middelbare leeftijd naderend stel zit te lezen op de sofa. Hun tienerkroost, het joch compleet met hanekam en de meid met spelden in haar oren en kistjes aan, paradeert de punkfilosofie uitdragend langs hen. Het onderschrift: 'Maak je maar geen zorgen, schat. Ze ontgroeien het heus wel.'

Een statische bestaansbeleving ontstaat als het ware reflexmatig en is onafhankelijk van de psychische ontwikkeling van het individu. Wat dat betreft

¹² Sommige alinea's zijn ontleend aan een manuscript van mijn hand dat ik op den duur als boek hoop te laten verschijnen

verschillen wij in wezen niet van onze voorouders. Natuurlijk hebben we het een en ander geleerd over Romeinen en Azteken, en als ouderen herinneren we ons 'de goede oude tijd'. Maar zelf zijn we nooit Romein of Azteek geweest; en als we onszelf geestelijk in 'de goede oude tijd' terug verplaatsen, dan is het net of alleen ons lichaam en onze levenssituaties toen anders waren (je was kleiner en zat op de kleuterschool, er waren nog geen televisietoestellen, er was oorlog). Het lijkt dus voor ons dat 'wij' en 'de wereld' in feite nog steeds hetzelfde zijn als toen, en dat geldt zeker voor jeugdigen, die nog nooit echt drastische veranderingen in hun eigen leven bewust hebben meegemaakt. Als zij volwassen worden, nemen zij die starheid betreffende mens- en wereldbeeld onbewust mee. Generatiekloven zijn het gevolg. Het mens- en wereldbeeld dat we nu hebben mag dan wel in details van dat van onze voorouders verschillen, dat neemt niet weg dat ons huidige beeld net zo statisch is.

Elke mens ervaart zich doorgaans als standaardmens. Zij die een idool hebben doen niet anders dan de standaard buiten zichzelf plaatsen: zij projecteren hun 'ik' op het idool. En met ieders in wisselwerking met de omgeving gevormd zelfbeeld komt dan een eigen wereldbeeld tot stand, een visie op wat men de realiteit noemt. Het wereldbeeld van een individu is dus vervlochten met zijn zelfbeeld. Mocht het individu zich zien in relatie tot een opperwezen (bij voorbeeld: het individu ziet zich als schepsel), dan zal het naast een wereldbeeld ook een godsbeeld ontwikkelen dat in het verlengde van het zelfbeeld zal liggen. Verandert het zelfbeeld van het individu, dan zal vanzelf ook zijn wereld- en godsbeeld, zijn visie op de realiteit, veranderen. Mocht, op welke manier ook, eerst het godsbeeld veranderen, dan verandert ook het zelfbeeld, het mensbeeld.

Waar hebben we het nu over als we over een mensbeeld praten? We zouden het begrip kunnen omschrijven als, de verzameling noties over de meest zinvolle en persoonlijk bevredigende plaats van de mens, met al zijn mogelijkheden en beperkingen, in de totaliteit van het bestaan. Meer specifiek gaat het daarbij om de voorwaarden die de mens gemoeds- en gevoelsbevrediging verschaffen en waarnaar te streven als geldig wordt beschouwd. Door de geschiedenis heen werden die altijd van religieuze of filosofische ideeën afgeleid, maar bij ons in het westen worden de mogelijkheden en beperkingen van de mens, vooral sinds de vorige eeuw, nadrukkelijk door de wetenschap vastgesteld en voorwaarden voor bevrediging uitgediept in de socio- en psychologie. En aangezien zowel de wetenschap als de psychologie onverbloemd van een strikt deterministische, cerebrocentrische visie van de mens uitgaat, valt academisch gezien het mensbeeld samen met het lichaamsbeeld: de optimale mens is het optimale lichaam.

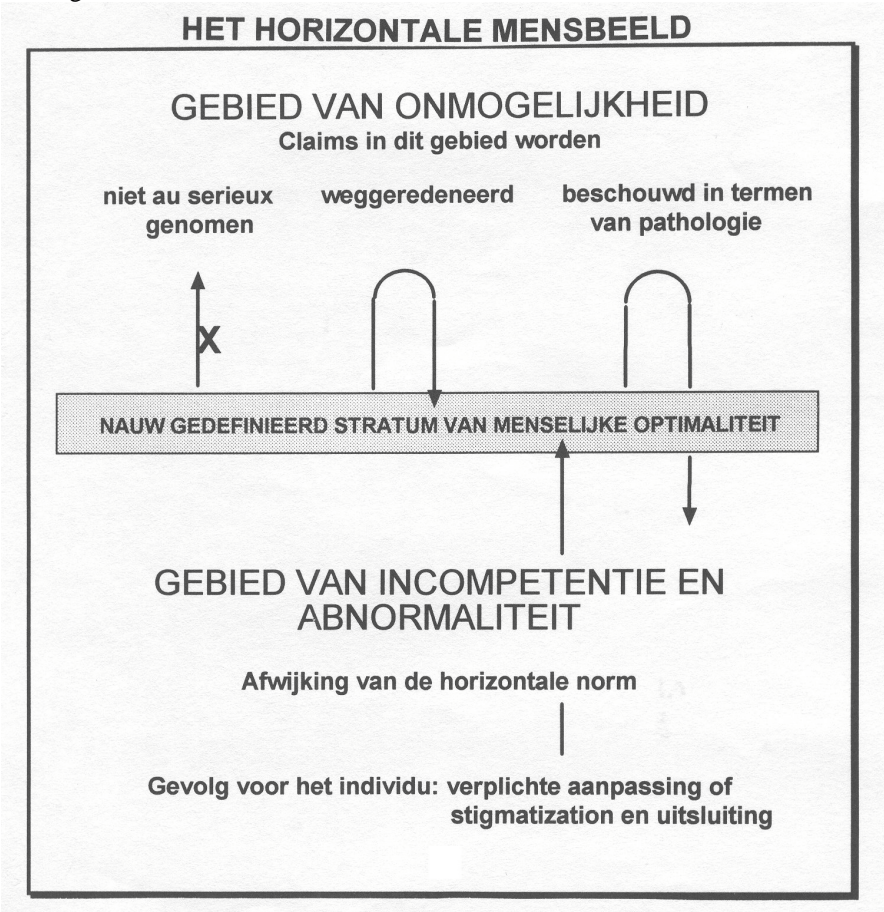
Dit heeft verregaande consequenties, want in die visie zijn de socio-economische infrastructuur (beleids- en andere organen, geestelijke en lichamelijke gezondheidszorg, de vele invloedrijke instituten), zowel als het alledaagse doelgerichte denken van de mens in de door ons zo goed als tot norm verheven westerse

gemeenschap volledig verankerd. Dat houdt tevens in dat de kaders die bij al het hierboven genoemde betrokken zijn, gevormd worden vanuit die visie en dat daardoor de maatstaven voor menselijk welzijn plus mogelijke oplossingen van persoonlijke, sociale en milieuproblemen automatisch vanuit die visie zullen worden aangedragen. Het wereldbeeld in het algemeen, 'de realiteit', is dus een materialistisch wereldbeeld en dat hangt uiteraard weer samen met de tendens tot verwetenschappelijking van praktisch alles wat ons leven betreft. De wetenschap onderschrijft het materialisme immers volledig. Het huidige mens- en wereldbeeld is in wezen dus een afspiegeling van de in onze materialistische, individualistische samenleving ideaal geachte zijnstoestand en in dat licht worden gedrag, houding en verlangens op grond van wenselijkheid en haalbaarheid beoordeeld. De standaardmens is de ideale mens vanuit de geldende academische (wetenschappelijke) optiek: het mensbeeld valt voor ons met het lichaamsbeeld samen.

Dat wetenschappelijk mensbeeld is, ondanks zijn verankering in de evolutietheorie, in feite een statisch beeld. Optimaler dan het beeld van de mens dat uit de wetenschap naar voren komt, kan de mens niet meer zijn. En als we geesteswetenschappers die zich speciaal op het definiëren van die optimaliteit toeleggen, moeten geloven, dan benaderen wetenschappers zelf in het algemeen die optimaliteit het dichtst. We zien dus dat de in de academische wereld vastgestelde optimaliteit niets meer of minder is dan een projectie van die wereld op de mensheid in haar geheel.

Waar Teuben spreekt van een statisch beeld, geef ik in dit verband echter de voorkeur aan de uitdrukking horizontaal beeld. De menselijke optimaliteit wordt namelijk gevonden in een dunne laag van bestaansvoorwaarden waarbinnen individuen zich behoren te bevinden om als volwaardig en gelukkig beschouwd te worden. Vooral dat 'volwaardig' is, gezien de overhand van de pathologie in de psychologie, een problematisch begrip. De optimale mens is in de huidige academische optiek 1. rationeel perfect, 2. psychisch 'normaal' en (daardoor) 3. Emotioneel stabiel en niet geneigd tot overmaat. De ideale zijnstoestand waarnaar gestreefd wordt, betreft daarbij niet zozeer de aanwezigheid van genot maar de afwezigheid van ongemak. De academische standaardmens streeft naar de vervulling van the *American dream* (je ergens comfortabel kunnen afzonderen) en is psychologisch normaal als hij dat ook probeert na te streven of in ieder geval dat streven onderschrijft. Het afwijzen of moedwillig doorkruisen van dat streven is dus niet rationeel en vanuit de horizontale visie dan ook te beschouwen als afwijking. Geestestoestanden die dat streven verhinderen (geestelijke afwijkingen, onontwikkeldheid) vallen dus als afwijkingen onder het horizontale vlak; en geestestoestanden waarvan beweerd wordt dat die een hogere vorm van bewustzijn inhouden, waardoor een andere realiteit en een diepere zin van het leven worden ervaren en in het licht waarvan dat streven vaak tot irrelevantie gereduceerd wordt, liggen als afwijkingen boven dat vlak, het gebied van de onmogelijkheid, en worden niet *au sérieux* genomen, weggeredeneerd of tot

pathologie gereduceerd. Dat lichaams/mensbeeld is overigens niet louter filosofisch relevant; onze gemeenschap heeft het zodanig geïnternaliseerd dat aanpassing eraan onder sociale druk (stigmatisering) of soms zelfs via de psychologie in feite wordt afgedwongen. In figuur 1. is het horizontale beeld diagrammatisch samengevat.

Tegenover dat statische, horizontale mensbeeld staat vanzelf het dynamische, vertikale mensbeeld. Het gebruik van de uitdrukking 'vertikaal' geeft hier meteen aan dat die beelden haaks op elkaar staan: ze zijn fundamenteel verschillend en dat heeft ook zijn verreikende gevolgen voor de beschouwing van het individu vanuit elke afzonderlijke visie. Bovendien wijst die vertikaliteit in een zekere richting. De benadering en waardering van mensen vanuit een vertikaal beeld zal daarom fundamenteel anders zijn dan vanuit een horizontaal beeld.

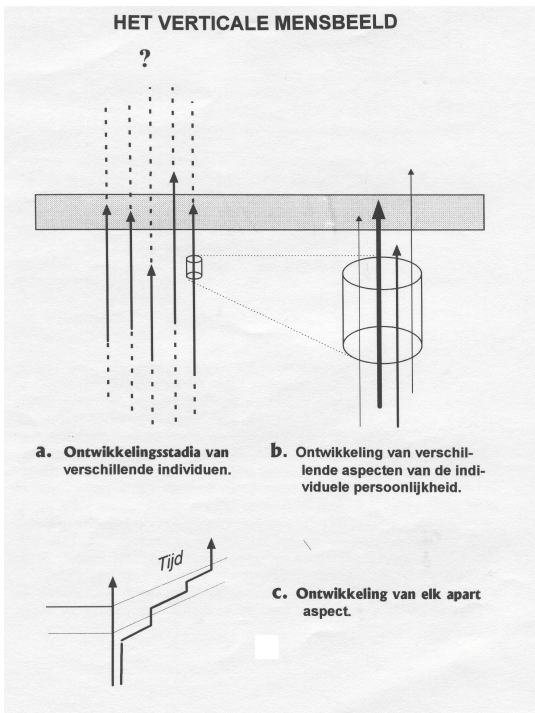
Wat houdt dat verticale beeld nu in? Vanzelfsprekend baseer ik me hier op het evolutiemodel van mens en heelal. Het ontstaan van de mens is zonder meer terug te voeren op een evolutie van de materie (ten minste op dat, wat we als materie ervaren), en die weer op de oerknal. Wat echter ook duidelijk is, is dat die evolutie niet alleen op het materiële maar ook op het geestelijk vlak heeft plaatsgevonden. Wat de mens betreft heeft die zich vooral de laatste millennia op dramatische wijze voltrokken. De ijtijdmens verschilde mentaal drastischer van ons dan fysiek.

Tot zover valt het verticale beeld samen met het wetenschappelijk beeld. Waar het echter verschilt, gaat het om de visie op 1. het mogelijk eindpunt van die evolutie en 2. het diepste wezen van die evolutie. Wat is de mens als evoluerend wezen en wat voor stadia zijn er in onze ontwikkeling nog mogelijk? Wetenschappelijk gezien is de mens zo goed als 'af' en heeft de evolutie haar hoogtepunt bereikt met het ontstaan en de ontwikkeling van de menselijke hersenen tot, zoals men aanneemt, organische bewustzijnsvoortbrengers met het vermogen tot rationeel denken. De optimale mens kan materialistisch dus nog verder gereduceerd worden tot de optimale hersenen: hersenen waarvan de rationaliteit zich het best manifesteert, hersenen die niet aan emoties ten prooi vallen. De optimale lichaam-/hersenen/mens, waarvan geesteswetenschappers vinden dat wetenschappers zelf die het dichtst benaderen (leest u de relevante literatuur in de cognitieve wetenschap er maar op na) is ook echt 'af'.

Vanuit het verticale beeld wordt de mens beschouwd als een 'wezen-in-wording' waarvan de wording nu juist nog helemaal niet is afgerond. We zijn in die visie dus nog zeker niet 'af'. Die notie heeft zich ontwikkeld in het kielzog van het bekend worden van bepaalde spectaculaire, diepe persoonlijke ervaringen van een unieke groep mensen - onder wie vanzelfsprekend Pierre Teilhard de Chardin, maar ook mensen uit het verdere verleden en zelfs uit het heden. Zij hebben allen hun ervaringen, ook wel mystieke ervaringen genoemd, zodanig geïnterpreteerd dat in vergelijking met die ervaringen het alledaagse gewaarzijn een lagere of minder volkomen vorm van beleving van de realiteit inhoudt. Het kan dus zijn dat de realiteit iets is waarvan de aard en mate van bewuste beleving afhangt van het bereikte niveau van bewustzijn van de belever. Ons alledaagse waakbewustzijn zou zich dan tot het hogere bewustzijn verhouden als bij voorbeeld ons bewustzijn als we *groggy* zijn tot dat wanneer we extra alert zijn. Als doorsneemensen zouden we nu nog niet ver genoeg geëvolueerd zijn om een geestestoestand te hebben waarmee die realiteit in haar totaliteit waar te nemen en te beleven valt, maar we zouden die op den duur wel kunnen verwerven.

Hiermee is de kous echter nog niet af. Een soort einddoel van de menselijke evolutie mag in de verticale optiek dan wel aan te geven zijn, maar de aard van de bestaansbeleving bij het bereiken van dat einddoel wijst, als we hen die beweren die eindstaat al te hebben mogen ervaren *au sérieux* nemen, ook in een bepaalde richting wat het wezen van de individuele mens zelf betreft. Die eindstaat, die

door Teilhard als het Omegapunt is aangeduid, houdt tevens het opgaan in een groter IK in - of het door het ego breken van het Zelf, zoals anderen dat hebben beschreven. Dat wil dus zeggen dat, als we vanuit onze nog niet voltooide gewaarwordingsmodus de realiteit op een onzuivere manier ervaren, dat tevens een onzuivere ervaring van onszelf inhoudt. Als we de realiteit zoals die is nog niet als zodanig kunnen ervaren, zien we tegelijk onszelf ook nog niet zoals we in wezen als Zelf zijn: immers, de realiteit sluit onszelf in. Gaan we daar ook werkelijk van uit, dan kunnen we eindelijk eens goed gaan beseffen op wat voor moeilijkheden we zullen stuiten als we ten aanzien van zowel het einddoel als ons eigen wezen ons ook maar enigszins bevooroordeeld (door religie, filosofie, wetenschap, of wat dan ook) aan beschouwingen wagen en tot conclusies pogen te komen.

Laten we dat verticale beeld daarom nog eens verder uitdiepen, iets dat ik met figuur 2. hoop te vergemakkelijken. Ik heb hierboven zoals gebruikelijk over 'de mens' of 'de doorsneemens' gesproken, maar die bestaat natuurlijk niet als individu; wij zijn als gemeenschap een verzameling individuen in verschillende stadia van wording. In ons wordingsproces hebben we zeker niet allen hetzelfde niveau bereikt. In a. geef ik dat aan met de pijlen waarvan de punten (de bereikte

niveaus) op verschillende hoogten staan. In het westen zullen de meesten van ons zodanig worden beoordeeld dat hun niveau in het grijze, horizontale vlak geplaatst kan worden. Er zullen er echter ook zijn die daaronder blijven, maar in tegenstelling tot vanuit de horizontale visie, is hier vanuit de verticale visie geen sprake van minderwaardigheid of afwijking (een belangrijke consequentie waarop ik misschien in een volgend stukje zal kunnen voortborduren). Ook kunnen we aanvaarden dat uitstekers boven het horizontale vlak mogelijk zijn, dat er mensen zijn van wie het wordingsproces verder is voortgeschreden dan het niveau waar we het horizontale vlak mee definiëren. Het vraagteken geeft aan dat we wat het eindpunt betreft er nog niet helemaal uit zijn, alhoewel daarover vanzelfsprekend wel wat interessants en zeker ook geldigs te zeggen valt.

Richten we onze aandacht op één enkel individu (we selecteren een pijl), dan zien we in b. dat de pijl uit verschillende subpijlen bestaat; oftewel, een individu staat in het leven met een verscheidenheid aan persoonlijkheidsaspecten, sommige dominant (dikke pijl) en andere min of meer op de achtergrond (dunne pijlen), die elk hun aparte, van de rest onafhankelijke ontwikkeling doormaken. Een academicus kan zeker nog kinderlijk gedrag vertonen, een zwakke persoonlijkheid hebben of bijgelovig zijn. Ongeletterden kunnen bot gedrag vertonen maar tegelijk geweldige kunstenaars zijn of duidelijk wijsheid manifesteren. We spreken dan ook van een gebalanceerde persoonlijkheid als een persoon gedrag vertoont dat wijst op een rijpheid op vele niveaus.

Wil een persoon zich optimaal ontwikkelen, dan zullen al die individuele persoonlijkheidsaspecten zich ook apart optimaal moeten ontwikkelen en met de totale persoonlijkheid integreren. Het wordingsproces is daarom ook niet los te zien van de ontwikkeling van die aparte aspecten. En als we elk zo'n aspect (een subpijl) ook nog eens op zich beschouwen, zoals in c. gebeurt, dan zien we dat die ontwikkeling veelal sprongsgewijs verloopt. Wat een rechte pijl lijkt, is, geplaatst in de tijd, een optelsom van stukjes pijl verbonden met horizontale lijnen, hetgeen aangeeft dat persoonlijkheidsaspecten voor kortere of langere tijd onveranderd kunnen blijven, maar dan een sprong naar een hoger ontwikkelingsstadium kunnen maken. Ook dit is een interessante zaak waarop ik in dit stukje helaas niet verder kan ingaan.

Even samenvattend is het verticale beeld dus een beeld van de mens als complex, een geïntegreerd complex dat zich als totaliteit verder ontwikkelt naar mate zich de subcomponenten ontwikkelen. Deze visie steunt niet alleen op filosofische ideeën, maar vooral ook op bevindingen uit de dieptepsychologie en met name die van Carl Jung. Via die ontwikkeling ontstaat dan langzaam een diepere bewustwording van het Zelf, de oergrond van de mens, in een proces dat door Jung 'individuatie' is genoemd. Het eindpunt van die individuatie, van het wordingsproces, is de completering van het Zelfbewustzijn, dat dan tevens een Al-

bewustzijn is. Teilhard noemde het eindpunt, zoals al vermeld, het punt Omega. Voor boeddhisten is dat Nirvana.

Gaat het nu bij Jung, Teilhard en Boeddha (en bij vele anderen die wij hier buiten beschouwing laten) om hetzelfde eindpunt? Is er bij hen slechts sprake van een verschillende taal waarmee in feite hetzelfde beschreven wordt? Dat is natuurlijk een fundamentele vraag die nog niet afdoende is beantwoord en daarom heb ik in figuur 2. het eindpunt dus met dat vraagteken aangegeven. Toch wil ik dat vraagteken daar niet in zijn onaantastbaarheid laten staan, er bestaan genoeg aanwijzingen die ten aanzien van het eindpunt in een bepaalde richting gaan. Belangrijk is in ieder geval om vast te stellen dat ieder die het eindpunt ooit heeft beleefd, dat heeft ervaren als een verandering van bewustzijn, als een veranderde bestaansbeleving en waarneming van de realiteit, waarbij vaak ook nog een innige eenheid met het Goddelijke tot stand komt. Daarom ligt in het verlengde van het verticale mensbeeld ook een godsbeeld dat fundamenteel verschilt van het gangbare horizontale beeld. Alleen zij, die zo'n bewustzijnssprong hebben meegemaakt, staan daarna een mens-, wereld- en godsbeeld voor dat niet meer binnen het horizontale kader valt. En hiermee komen we bij de kern van mijn betoog.

Ik heb al aangestipt dat het godsbeeld direct met het mensbeeld samenhangt en dat het mensbeeld voor ons als vanzelf een horizontaal beeld is. Dit geldt zowel voor mensen die één van de monotheïstische godsdiensten aanhangen als voor atheïsten, maar ik zal me hier beperken tot de situatie in het westen, dus tot het christendom en het ertegenoverstaande, door de wetenschap onderschreven materialisme.

Het horizontale beeld dat de christen van de mens heeft, verschilt in wezen nauwelijks van het wetenschappelijk ideaalbeeld. De mens heeft voor gelovigen naast het lichaam nog een ziel, de draagster van de persoonlijkheid, maar voor de rest valt het mensbeeld ook voor hen samen met het lichaamsbeeld; voor hen is het lichaam uiteindelijk toch ook gewoon materie en is de werking ervan ook vanuit het materialisme, de wetenschap, te verklaren. Dit dualisme van de christelijke religies maakt het de mensen daarom mogelijk om t.a.v. het lichaam puur materialistisch te denken en zodoende een materialistisch wereldbeeld psychisch te verankeren. De scheiding tussen theologie en wetenschap is ontstaan na een conflict over het al dan niet bestaan van een schepper van de materie en verder over de persoonlijke en sociale conclusies die daaraan verbonden moesten worden. Die conclusies nu staan wat de religie betreft centraal maar zijn totaal irrelevant met betrekking tot het materiële aspect van de schepping. De materie zelf noch de werking ervan zijn ooit een punt van discussie geweest (hoogstens het idee van de materiële evolutie). Bovendien ligt voor de gelovige het zwaartepunt op een leven na de dood, en in het hier-en-nu voldoet het materialisme prima. Overigens, de persoon die zich volgens het geschetste academisch ideaalbeeld gedraagt, zal in de hemel geen slecht figuur slaan. Tenslotte gaan

christenen er ook nog eens vanuit dat het leven na de dood een soort verbeterde vorm van materieel bestaan zal inhouden. Een mensbeeld dat met het materialistisch lichaamsbeeld samenvalt en een daarvan afgeleid wereldbeeld staan in principe dus helemaal niet op gespannen voet met het christendom, integendeel. De wetenschap heeft het horizontale mensbeeld van vroeger louter geconcretiseerd, zij het dan wel in puur materialistische termen. Maar vanuit dat mensbeeld bekijkt elke westerling, gelovig of ongelovig, het leven.

Omdat nu het horizontale mensbeeld in feite een lichaamsbeeld is, zal dit beeld, geplaatst in een godsdienstig kader, vanzelf een dualistisch mens- en godsbeeld oproepen: men neemt dan aan dat er een ziel bestaat die los staat van het lichaam en God wordt totaal buiten de schepping geplaatst, zowel de materiële als de geestelijke, want zowel materie als geest (de ziel) is geschapen. Dat wil dus zeggen dat christenen, ondanks hun geproclameerde eenheid met God, op twee vlakken een autonoom bestaan denken te hebben. Het verbeterde lichaam, na de wederopstanding verenigd met de gezuiverde ziel, levert slechts een optimale vorm in een wat hoger horizontaal vlak op. En de meest volmaakte vorm van horizontaliteit heeft natuurlijk God zelf. Vandaar dat de gelovige ook stevast aanneemt dat God in menselijke gedaante aanschouwbaar is. Horizontaliteit is de absolute essentie van de christelijke theologie.

Het is daarom niet verrassend dat die theologie (overigens net zozeer als de gevestigde psychologie) op zeer gespannen voet staat met elke verticale interpretatie van 'hogere' realiteitservaringen - mystieke ervaringen - die mensen in het algemeen en christenen in het bijzonder beweren te hebben gehad. Horizontaal staat haaks op vertikaal, ook als het op visies aankomt; er is tussen die twee geen *common ground* behalve het snijpunt. Het typische van eindpuntservaringen is namelijk dat ze steeds in niet-dualistische termen worden uitgedrukt; het mensbeeld valt niet meer met het lichaamsbeeld samen. Op zijn minst vervaagt - en misschien verdwijnt zelfs - daarom het dualistische aspect van het mensbeeld en daarmee ook van het godsbeeld. Voor sommigen is dualiteit zelfs een totale illusie in het licht van de door hen ervaren eenheid van alles, inclusief het goddelijke. Het verticale mensbeeld hangt vanzelf samen met een vertikaal godsbeeld, en die beelden zullen nooit op wat voor manier ook in een horizontaal kader geplaatst kunnen worden: vertikaal sluit horizontaal uit.

Hier ligt dus de kern van de problematiek bij de interpretatie van mystieke ervaringen. Voor de wetenschap zijn ze bedreigend omdat zij het materialisme ondergraven en voor de theologie omdat ze het fundament onder het dualistische geloof weghalen, met alle gevolgen vandien voor wat gelovigen als hun identiteit beschouwen en voor de machtsposities van de relevante gevestigde orden. Maar ook onafhankelijk denkende individuen hebben problemen met de verticale visie omdat daarmee de absolute onafhankelijkheid van het individu, dat inherent is aan de horizontale visie, op het spel staat, een onafhankelijkheid die het individu niet

wenst prijs te geven. Vandaar de algemene huiver voor monistische, pantheïstische of panpsychische interpretaties van eindpuntservaringen. Als een collectie Gabriëlklonen waren christelijke theologen (en vooral de jezuïeten) elke interpretatie in die richting met vlamme tongzwaarden af. Toch kan aan op zijn minst de mogelijkheid van de realiteit als zijnde van dien aard niet voorbij worden gegaan. Als volgens mensen die uit ervaring spreken de realiteit (de totale kosmos, het goddelijke inclusief) een absolute eenheid en de menselijke wording daarin een toenemende bewustwording van die realiteit is, dan lijkt het mij voor ons die zulke ervaringen niet hebben gehad verstandig om niet a priori standpunten in te nemen louter en alleen omdat de consequenties voor ons zelf- en wereldbeeld onaangenaam zouden kunnen zijn. We moeten daar lang en breed en vanuit vele invalshoeken onbevooroordeeld over kunnen debatteren, zonder daarbij uit te zijn op een pienter gelijk; want - laten we wel beseffen - de realiteit zal zich niet als prijs voor de meest pientere aan zijn of haar visie conformeren.

Gegeven de ervaringen van mensen als Teilhard ligt het voor de hand om van een vertikaal mensbeeld uit te gaan. Teilhards vertikale visie omvat zelfs een vertikaal godsbeeld als beeld van het kosmisch goddelijke-in-wording, waarvan het eindpunt buiten elke nauwe horizontaal concipieerbare optimaliteit ligt. Het vertikale eindpunt is er een van volkomenheid, de uiteindelijk vervulling van een in de kosmos vanaf het begin aanwezige oerpotentie of oerdoel. Om de vertikale visie te accepteren moeten we dan, de persoonlijke gevolgen voor lief nemend, onze horizontale, statische reflex uitschakelen. Immers, er is geen alternatief. Het bewustzijn aan het eindpunt van zijn wording is onvermijdelijk de maatstaf voor de voorafgaande stadia en niet andersom. Wat de eindstaat inhoudt, kan duidelijk niet in het kader van de voorafgaande stadia worden beoordeeld. Een rups zal vlinders slechts kunnen zien als eigenaardige rupsen. De vlinder echter weet, dat ze als rups nog in een onvolmaakt stadium verkeerde.

'Ken uzelf,' staat nog in Delphi te lezen. Het Oude Testament laat ons weten dat de mens naar Gods beeld en gelijkenis is geschapen. Bij het vormen van ons godsbeeld zijn we er tot nu toe van uitgegaan, dat we ook werkelijk onszelf kenden en, de zaak omdraaiend, hebben we een God naar ons beeld geschapen, een horizontaal beeld. Ik ben ervan overtuigd dat we vanuit een vertikale visie zowel onszelf als God pas eigenlijk echt kunnen leren kennen. Volgens onze mystici gebeurt dat kennen in al zijn klaarheid aan het eindpunt en verdwijnt daar tevens alle dualiteit. Ik ben bereid hun het voordeel van de twijfel te geven.

AANGEBOREN GEDRAG¹³

Henk Hogeboom van Buggenum

Meer dan alle andere overgeërfde kenmerken zijn de aangeboren gedragswijzen naar mijn stellige overtuiging de belangrijkste sleutel tot een juist begrip van de evolutie. Het is niet voor niets, dat men een discussie over het ontstaan van aangeboren instincten in vrijwel alle darwinistische leerboeken tevergeefs zoekt. Zo beperkt bijvoorbeeld Th. Dobzhansky zich tot deze enkele zin als hij het heeft over het ontstaan van het instinct: "Het wezen van instinctieve gedragingen is nog niet geheel en al duidelijk". Anderen gaan geheel aan deze problematiek voorbij.

Aangeboren gedragswijzen vinden we overal waar het overleven en de instandhouding van de soort aan de orde is. Wij beperken ons hier tot een kleine selectie. Talrijke andere voorbeelden vindt men in het uitstekende boek *Grundriß der Verhaltensforschung* van I. Eibl-Eibesfeldt (1978). Alle standaardwerken over gedragsonderzoek - van Tinbergen en Lorenz tot aan Eibl-Eibesfeldt - zijn voor degene, die de evolutie als een cybernetisch gebeuren beschouwt, een grote reeks bewijzen voor de theorie van de cybernetische evolutie. Nagenoeg geen van de daarin beschreven waarnemingen van aangeboren instinctreacties, sociaal gedrag enz. kan door mutatie worden verklaard. Men moet er zich eigenlijk over verbazen, dat de ethologen honderden aangeboren instincten tot in het kleinste detail optekenen en zorgvuldig documenteren, maar de betekenis van hun onderzoeksresultaten voor de evolutie tot dusver daarbij volledig over het hoofd hebben gezien of hebben ontkend. Als men de vraag stelt, hoe dit mogelijk is, schijnt het enige antwoord te liggen in de beklagenswaardige, steeds verder doorgevoerde specialisatie. Iedereen schrikt ervoor terug om de grenzen van zijn eigen vakgebied te overschrijden, bang als men is een blunder te maken.

H. von Ditfurth gaf voor het begrip 'instinct' de volgende definitie: "Instincten zijn aangeboren ervaringen. Ervaringen, die niet het individu heeft opgedaan, dat ervan profiteert, maar de soort, waartoe het behoort. Iedere opgave, die typerend is voor de leefomgeving van zo'n individu wordt met een programma beantwoord, dat in de loop van honderden generaties door ontelbare individuen van dezelfde soort al op zijn efficiëntie is getest en in hetzelfde reusachtige tijdsbestek door selectie voortdurend verbeterd is". Ik zie geen reden om deze definitie niet over te nemen. Om het misverstand te voorkomen, dat het hier om een neolamarckaanse interpretatie zou gaan, wil ik er alleen aan toevoegen, dat het bij instincthandelingen vanzelfsprekend niet gaat om bewust intellectueel verwerkte ervaringen, maar om de onbewuste intelligentie van de soortcomputer met een openeindprogramma, dat hier - zoals ons standaardmodel van een schakcomputer - aan het werk is.

¹³ uit: Ferdinand Schmidt *Grundlagen der kybernetischen Evolution* - S. 381 ff.

DE EED VAN PROMETHEUS **opgetekend door E.PI.Meethuis (4)** *Hans Richter*

In afl.1 (Gamma 2/3) formuleert Hans Richter de Eed van Prometheus. Deze is nodig, want wetenschap en techniek hebben de doos van Pandora geopend en daarmee vele gevaren over onze wereld afgeroepen. Tegelijk echter fladdert de hoop rond als een duif. De Eed is een uitdrukking van onze droom deze hoop levend te kunnen houden. Levend als het goddelijk vuur dat Prometheus van Zeus weghaalde en zijn schepselen inblies. In afl.2 geeft Richter een indrukwekkend overzicht van de gevaren die onze planeet bedreigen, zodat hij in afl.3 kan stellen: "Eerst lijkt het idee voor zo'n Eed misschien belachelijk, maar later zal men er zo aan gewend zijn, dat men niet eens meer begrijpt, dat dit ooit een punt van discussie vormde". In die aflevering geeft hij dan ook een verrassende visie op het goddelijke vuur, dat de oorsprong van alle religies is en dat met het draaien van een staafje (I = het mannelijke principe) werd verkregen in de ronde uitsparing van een stukje hout (O = het vrouwelijke principe). Het goddelijke (IOd= jod, spreek god) als levenscheppende kracht, dat alle wereldbewoners - van welk geloof ook - weer tot een eenheid smeedt. Een eenheid die er blijkens veel van wat wij weten over het ontstaan van religieuze en ethische ideeën oorspronkelijk ook moet zijn geweest.

Het ontstaan van religieuze en ethische ideeën

Rond 3000 v.C. drongen Arische volkeren vanuit Centraal-Azië het noorden van India binnen en vestigden zich daar. Zij kenden een godsdienst met een groot aantal mannelijke goden onder leiding van de hemelse god Vishnu. Deze religie is verwant met die, welke noordelijke invallers in Griekenland invoerden en waarin de Olympische goden door de oppergod Zeus werden geleid. In Griekenland vervingen de mannelijke goden de godinnen van de oorspronkelijk matriarchale religie in de steden op Malta en Kreta en in Troje. In Indië vermengde de nieuwe religie zich met een groot aantal lokale godsdiensten en ontstond het hindoeïsme. De heilige teksten van het hindoeïsme werden overgeleverd en pas veel later geschreven in het Sanskriet, de taal van de Arische invallers en de voorloper van het Grieks. Sanskriet is nog steeds een levende taal en wordt nog door vele Indiërs, door de geleerden, de 'pandits', verstaan en gesproken. Sanskriet, Grieks en Latijn zijn, zoals bekend is, lange tijd de belangrijkste wetenschappelijke talen geweest.

In de zesde eeuw voor Christus werd het noordwesten van India een deel van het Perzische rijk onder de regering van Cyrus II, Darius I en Xerxes. Indiase boogschutters en cavalerie versterkten het Perzische leger tijdens de invasies van Griekenland en later in de strijd tegen Alexander. Drie expedities zijn in de geschiedenis beschreven. De eerste tocht eindigde 492 v.C. in een schipbreuk voor

Athos. In de tweede expeditie verwoestten de Perzen Eritrea in 490 v.C., maar daarna werden ze zelf in Marathon verslagen. Tijdens de derde oorlog slaagde Xerxes erin de bergpas Thermopylae te passeren en Athene met de grond gelijk te maken. De Griekse vloot sloeg echter terug in Salamis en Sparta wierp het Perzische leger uit Griekenland. In deze jaren moeten de Indische soldaten contact hebben gehad met de Griekse bevolking in Hellas en aan de Aegeïsche kust op slechts enkele kilometers afstand van Kos. Zij werden vermoedelijk vergezeld door eigen artsen en sommigen hebben zich wellicht na een van de nederlagen liever op Grieks grondgebied gevestigd, waar zij ideeën uit hun vaderland konden verspreiden.

Karma (=actie) is een centraal element van het Indiase geloof in de wedergeboorte. Alle handelingen, woorden en zelfs gedachten hebben onvermijdelijk morele gevolgen. Hierbij kan geen biecht (zoals in het christendom) de zonden wegwissen. Goed karma heeft een goed gevolg. Een slecht karma heeft echter een slecht gevolg en dit zal in dit of in een later leven moeten worden gecompenseerd. Als een Hindoe een slecht leven heeft geleid, wordt hij onder hoogst onaangename omstandigheden herboren. Deze uiterst efficiënte terugkoppeling is waarschijnlijk een voorwaarde, die het leven in zeer dichtbevolkte gebieden draaglijk maakt. Merkwaardigerwijze vinden we de kringloop der wedergeboorten terug in de religieuze theorie van de Griekse wijsgeer Pythagoras uit de zesde eeuw v.C., wat weer wijst op de overdracht of uitwisseling van ideeën tussen de Indiase en Griekse beschaving. In het hindoeïsme bevinden zich echter de belangrijkste ethische en godsdienstige bronnen, die ook Hippokrates ter beschikking stonden. Waarschijnlijk behoorde de *Eed van Hippokrates* tot de mysteriën der Asklepiaden (een groep mensen in Asklepios die uitsluitend de geneeskunde beoefenden en geen priesters waren) en werd deze tot ongeveer 500 v.C. geheim gehouden. In de oudheid waren wetenschap en religie verstrengeld. Wetenschappers en artsen waren tevens meestal priesters en zij werden met behulp van indrukwekkende inwijdingsriten tot gehoorzaamheid en geheimhouding verplicht.

Het boeddhisme ontstond uit het hindoeïsme op een wijze, die veel lijkt op het ontstaan van het christendom uit de joodse religie ongeveer 500 jaar later. Siddharta Gautama werd 100 jaar vóór Hippokrates geboren, rond 560 v.C. Dit alles maakt een verband tussen het boeddhisme en de principes van Hippokrates niet onwaarschijnlijk.

De stichter van het boeddhisme

Siddharta's vader, Suddhodana, was de rajah en koning van Kapilawastu. Zijn moeder was Maha Maya, een van de belangrijkste vrouwen van de rajah. Siddharta ('hij, die zijn doel heeft bereikt') zou haar enig kind blijven. Als lid van een adellijke familie werd hij bovendien naar een van de Vedische profeten 'Gautama' genoemd. Wijze mannen aan het hof voorspelden, dat Siddharta zijn erfenis zou weigeren om als een asceet te kunnen leven. De rajah besloot daarom

zijn zoon van jongs af met alle luxe te omringen. Als jonge man trouwde hij met zijn nicht Yasodhara. Tien jaar later beleefde Siddharta zijn vier historische ontmoetingen, terwijl zijn vrouw haar eerste kind verwachtte.

Op een dag, tijdens een tocht met zijn rijtuig, ontmoette hij een seniele, oude man. Zijn koetsier, Chandaca, vertelde hem, dat alle mensen eens door het lot van de ouderdom worden getroffen. Even later zagen zij een man met een door melaatsheid afschuwelijk misvormd lichaam. Chandaca legde uit, dat er aan ziekte geen ontsnappen mogelijk is. Bij een volgende rit ontdekte prins Gautama langs de straat een dood lichaam, bedekt met vliegen en Chandaca verklaarde ditmaal, dat niemand aan de dood kan ontkomen. Gautama zag nu in, dat het leven een lijdensweg is en in de dood eindigt. Hoe meer de mens aan dit leven hecht, des te meer moet hij lijden. Indien de mens aan de kringloop van de wedergeboorte is gebonden, kan men zich uit deze lijdenscirkel slechts bevrijden door alle verlangens af te schudden en zo een toestand van het niets ofwel het Nirwana te bereiken.

Spoedig daarna zag het tweetal een heilige, ascetische man met een vredige en waardige houding over de weg wandelen. Chandaca wees erop, dat een asceet in zelfverloochening en teruggetrokkenheid ronddoelt, op zoek naar de Waarheid. Na deze vierde ontmoeting besloot prins Gautama zijn familie te verlaten en asceet te worden. Terwijl het hof een groot feest vierde ter ere van de geboorte van zijn zoon, wierp Siddharta volgens de overlevering nog een laatste blik op zijn slapende vrouw en zoon en vertrok met zijn metgezel Chandaca. Prins Gautama vertrouwde zich toe aan de goeroe Tir-Thankara, van wie hij het jainaïsme leerde. Daarna trok hij zich terug in de jungle, waar hij als kluizenaar zes jaar in gezelschap van vijf leerlingen leefde. Maar uiteindelijk besepte hij, dat het de gulden middenweg tussen levensvreugde en ascetisme is, die naar de Waarheid leidt. Nadat zijn leerlingen hem om deze opvatting al hadden verlaten, beleefde de prins op een dag een religieuze extase en de dag daarna was hij zeker van zijn levensdoel. Prins Gautama had de 'verlichting' ervaren en noemde zich daarna Boeddha, hetgeen betekent de 'Verlichte'. De plaats, waar zich deze gebeurtenis voltrok, is bekend als Bohd-Gay, een van de belangrijkste heilige plaatsen van de boeddhisten.

Vervuld van zijn nieuwe levensdoel ging hij op weg naar Benares en verkondigde: "Ik zal het licht van Nirwana in de duisternis van de wereld uitzenden. Ik ben de Boeddha, die als enige weet en geen leraar kent". Tien jaar lang trok Boeddha door India en predikte de leer van het boeddhisme: "Vermijd alle kwaad, wees een weldoener en louter het hart". Op zijn pad maakte hij velen tot zijn volgelingen, waaronder Ananda, in wiens armen hij op hoge leeftijd in Kusingra, Nepal, zou sterven met de woorden:

"Zie, broeders, mijn lichaam sterft zoals ieder ding.
Werk vlijtig aan uw eigen redding.
Wees een licht in uw ziel, want er is geen ander licht."

Zijn lichaam werd gecremeerd en de as werd verdeeld onder acht groepen leerlingen. Zij begroeven deze in ronde tempels. Na de dood van Boeddha werden zijn leerstellingen weldra gesystematiseerd. De legenden over zijn leven vertonen een merkwaardige overeenkomst met het levensverhaal van Jezus Christus:

- Boeddha werd op wonderbaarlijke wijze ontvangen en geboren.
- Zijn moeder leidde 32 maanden lang een maagdelijk leven.
- Zijn vader werd over de ontvangenis door engelen op de hoogte gebracht.
- De heilige askeet Rishi Asita voorspelde zijn latere grootheid.
- Na een vastentijd van 49 dagen werd hij door de duivel bekoord.
- Het boeddhisme begon als protest tegen het gevestigde hindoeïsme.
- Boeddha verwierp het kastensysteem en predikte gelijkheid, zonder uitsluiting van de mismakten en de armen.

In het jaar dat Gautama stierf (480 v.C.) eindigt de derde expeditie van Xerxes tegen Griekenland in een smadelijke terugtocht van de Perzen. Als de restanten van de Perzische vloot op enkele zeemijlen afstand het eiland Kos passeren, is de eerste Hippokrates, de vader van de grote Hippokrates, al geboren.

Een Griekse vader en een Indiase moeder

Na de dood van Boeddha verspreidde de leer zich snel naar andere landen. Ze kan Griekenland al voor de geboorte van Hippokrates II hebben bereikt. Alhoewel prins Gautama, de stichter van het boeddhisme, in India is geboren, is het boeddhisme daar geen succes geworden. Het splitste zich in twee hoofdrichtingen, hinayana en mahayana. Hinayana is de zuiverste vorm van het boeddhisme. Het leeft voort in Sri Lanka, Birma en Thailand, ten zuiden van India. Mahayana bloeit in het noorden: China, Korea, Tibet en Japan¹⁴. Men wacht nog op de komst van de laatste Boeddha, Maitreya Boeddha - gezeten op een wit paard met het zwaard der vernietiging in de ene en een discus in de andere hand, en met verschillende kronen op het hoofd. De prachtige tempel Teresek bij Pasir Mas in Kalantan, Malaysia, is al gebouwd en klaar voor zijn komst. De beschrijving van de laatste Boeddha komt overeen met de Openbaring van Johannes XIX:1-1,15.

Er zijn voldoende bewijzen voor de overdracht van ideeën tussen Oost (Indië) en West (Griekenland). De belangrijkste communicatiewegen waren de handelsroutes tussen India, Egypte en Fenicië. Deze routes werden echter door de handelaren om begrijpelijke redenen geheim gehouden. Bij Hippokrates worden enkele Indische geneesmiddelen vermeld: kaneel, sesamolie en peper. Met deze geneesmiddelen zijn ongetwijfeld ook recepten en ideeën meegereisd. Toch is er een belangrijk verschil tussen Oost en West. Het Westen is gewend aan een ethiek, die actief naar verbetering en verlossing zoekt. Het Oosten streeft daarentegen naar het goede

¹⁴ Hamlyn "Mind alive" (Feltham, Engeland 1970)

door het uitdoven van de eigen persoon. Deze negatieve houding in de Oosterse religie is een teken van de berusting van de mens tegenover de harde levensomstandigheden. De passieve houding ten opzichte van het lot vindt men terug in de theorie van de stoïcijnen in de Helleense cultuur.

Ongetwijfeld hebben hindoeïsme en boeddhisme op hun weg door Iran, Irak, Turkije en via de joodse stammen en Egypte een grote invloed op deze culturen en de lokale godsdiensten uitgeoefend. Zo bijvoorbeeld op de Essenen, die als de voorlopers van de christenen worden beschouwd en destijds in het bezit waren van de sleutels van de joodse kabbala. Deze hadden zich aan de kust van de Dode Zee teruggetrokken. De boeddhistische monniken daarentegen hebben zelfs de kust van Ierland bereikt. Op een ronde toren in de Ierse stad Tuam zijn Boeddha, zijn moeder, een leerling en enkele heilige dieren, een olifant en een stier, afgebeeld¹⁵. Het hoge ethische niveau van het hindoeïsme en het boeddhisme heeft zich na de derde eeuw in Europa echter niet kunnen handhaven. Het is verloren gegaan in de middeleeuwen.

Het achtvoudige boeddhistische pad der wijsheid en verlossing vereist het juiste inzicht, het juiste besluit, het juiste woord, de juiste daad, de juiste levenshouding, het juiste streven, het juiste denken en de juiste meditatie. Het boeddhisme is een onpersoonlijk pantheïsme van zeer hoog moreel niveau. Het gaat uit van een volledige gelijkheid van alle mensen en van de plicht alle levende wezens welwillend en met respect te behandelen. In dit opzicht is het ethisch gehalte van het boeddhisme en van de *Eed van Hippokrates* vergelijkbaar. Het lijkt erop, dat de *Eed van Hippokrates* als een combinatie van de boeddhistische ethiek en de Griekse bereidheid tot actie is ontstaan. Uit de laatste woorden van Boeddha en uit de *Eed van Hippokrates* kan men aflezen, dat de uiteindelijke levensrichting naar de mening van deze leermeesters uitsluitend een individuele beslissing kan zijn. Ook de *Eed van Prometheus* is op dit gezonde principe gebaseerd.

In de tweede wereldoorlog werd de *Eed van Hippokrates* zwaar overtreden door nazi-artsen. Hun wreedheden gaven de Internationale Medische Associatie in 1947 aanleiding tot de publikatie van de *Declaratie van Genève*, die een aantal punten aan de *Eed van Hippokrates* toevoegt. De arts moet ook onder bedreiging steeds de hoogste prioriteit verlenen aan het welzijn van de patiënt. Een uitgebreide *Internationale Code van Medische Ethiek* omvat daarnaast gedetailleerde voorschriften, waaronder gedragsregels voor het doen van experimenten.

De belangrijke geschriften van de oude Indische religies zijn in chronologische volgorde:

¹⁵ H.P. Blavatsky *Isis unveiled* (New York 1877), vert. door mr. J. D. v. Ketwich Verschuur (Den Haag 1911)

Religie	Geschriften	Aantal	Inhoud	Opmerkingen
Jainisme	Omvangrijke literatuur	± 20.000	geheim: slechts een klein gedeelte wordt geopenbaard	Ideeën: ? Schrift: ?
Brahmanisme Hindoeïsme	Veda's	4 poëzie 6 proza	magische gebeden (Mantram); de sleutel tot de Mantram; gedichten en legenden; praktische details v.h. hindoeïsme	Ideeën: 10000 - 1500 v.C. Schrift: 1500 v.C.
	Upanishaden	250	interpretatie van de Veda's, theorie van het hindoeïsme	
	Ramayana Bhagavad-gita Mahabharata		Vishnu Krishna Een oorlog tussen twee Indische volkeren	Ideeën: ±400 v.C. Schrift: ±200 v.C. vergelijkbaar met Ilias v. Homerus
Boeddhisme	Vinaya		discipline	Schrift: ± 100 v.C.
	Sutta Pittaka		verhandelingen	
	Adhidhamma		religieuze verhandelingen	

Het jainisme is een zuiver Indische godsdienst, gesticht door Mahavira. Ze heeft in Indië nog drie miljoen aanhangers. Deze geloven, dat deze religie al miljoenen jaren oud is, maar zij houden hun geschriften geheim. Als fusie van Arische en voor-Arische religies ontstond het brahmanisme, vanaf ongeveer 800 n.C.

hindoeïsme genoemd. De belangrijkste Veda (Veda = 'Hij weet') is de *Rig-Veda* met 10.000 verzen in 1028 hymnen. De *Rig-Veda* is op de offerdienst gericht. De *Ayur-Veda* (De leer van het leven), een appendix van de *Atharwa-Veda*, is vooral van belang vanwege de medische onderwerpen. De ouderdom van de Indiase originelen is moeilijk te schatten. In India zelf werden slechts geschriften gevonden die 900 jaar oud zijn, maar daarbuiten vond men stukken die eeuwen ouder zijn. Volgens Erwin Laaths¹⁶ gingen de geleerden van India achteloos met hun boeken om. Gezien de achtenswaardige ouderdom van de *Rig-Veda*, die misschien nog uitsluitend door het Finse *Kalewala*-epos wordt overtroffen, is dit mijns inziens een foutieve conclusie. Voor de hand ligt daarentegen, dat het vochtige klimaat, de religie en de woekerende natuur de bevolking ertoe brengen regelmatig al het vergankelijke, dus ook de heilige teksten op de palmbladeren, te vernieuwen. Het is geen wonder, dat de kloosters vooral in het hooggebergte van Tibet liggen. In bergen en woestijnen zijn de opslagplaatsen voor de oude boekrollen het veiligst. Overigens is in een cyclisch georiënteerde filosofie het exacte tijdstip van een gebeurtenis van ondergeschikte betekenis. Een exact tijdstip is wel van groot belang voor een filosofie, die naar een Apocalyps en verlossing uitziet.

Volgens serieuze wetenschappelijke theorieën stammen de vroegste gedichten van de *Rig-Veda* uit het midden van het vijfde millennium voor Christus. Een aantal details erin wijst op een ouderdom van meer dan 10.000 jaar voor de hele inhoud van de Veda's. De Oostenrijkse geologen E. en A. Tollmann¹⁷ hebben onlangs een grote zondvloed met zeven uitlopers als gevolg van de inslag van een meteor onderzocht. Als datum kon aan de hand van oude notities en geologische monsters uit de hele wereld hiervoor worden vastgesteld september 7552 v. Ch. Deze catastrofe wordt niet in de Veda's, maar wel in talloze andere geschriften uitvoerig vermeld. Volgens de legende werden de Veda's door Vishnu gered. Een gedeelte van de Veda's wordt nog steeds op Indiase huwelijken en begrafenissen gezongen. De vertaling en interpretatie van de heilige hindoeïstische en boeddhistische boeken is echter niet eenvoudig, omdat de literatuur alleen voor de priesters is geschreven. Het grootste deel wordt met behulp van sleutels uitgelegd. Deze sleutels spelen ook in de joodse en in de christelijke boeken een grote rol. Dit blijkt uit het evangelie volgens Thomas, dat in Nag Hammadi is gevonden en volgens de wetenschappers kort na de dood van Christus is opgetekend:

En aldus sprak Jezus: "De Farizeeërs en schriftgeleerden hebben de sleutel des inzichts in bezit genomen en verborgen. Zij zijn zelf niet binnentreden en hen, die willen binnentreden, laten zij niet toe. Gij echter! Weest slim als slangen en argeloos als duiven"

¹⁶ Erwin Laaths *Geschiede der Weltliteratur* (München 1953)

¹⁷ A. en E. Tollmann *Und die Sintflut gab es doch* (München 1993)

En aldus sprak Jezus: "Wee die Farizeeërs, want zij gelijken de hond, die op de voederbak van de runderen ligt. Zij eten immers zelf niets, maar laten ook de dieren niet aan hun voedsel." ¹⁸ (Wordt vervolgd)

¹⁸ Uit het apocriefe evangelie volgens Thomas, nr. 39 en 102

Pro-GAMMAatjes

- In 1945 werd bij de plaats Nag Hammadi (Egypte) een kruik gevonden door een boer. Deze kruik bleek handschriften te bevatten uit de vroege tijden van het christendom. In 1977 verschenen deze teksten in een Engelse vertaling. Op 16 december verschijnt deel II van de **Nag-Hammadigeschriften** in een Nederlandse vertaling van Jacob Slavenburg en Willem Glaudemans bij uitgeverij Ankh-Hermes in de serie Grote Klassieken: ISBN 90 202 1950 2 dat evenals deel I f 99,90 gaat kosten. Ook het Thomasevangelie maakt deel uit van deze geschriften. Het is een verzameling van 114 spreuken zonder enig commentaar. Dit evangelie zou oorspronkelijker zijn dan de teksten van Mattheus, Marcus, Lucas en Johannes, die tijdens de overlevering ook de nodige veranderingen zouden hebben ondergaan. Belangrijk is dat dit evangelie aansluit bij de Gnostiek. In tegenstelling tot de latere theologie leerde deze dat de verlossing van binnenuit moet plaatsvinden en niet louter door genade van boven. Dit sluit zeer wel aan bij de ideeën van Teilhard, dat de wereld zich bevindt in een proces van *christogenese*. De schepping is nog volop aan de gang en het hangt van ieder van ons persoonlijk af, of het punt Omega, de verlossing van de mens in Christus bereikt wordt. In een interview zei de neerlandicus Glaudemans over de Nag-Hammadigeschriften:

"Ik denk dat deze geschriften een brug kunnen slaan tussen het traditionele christendom en de 'new-age'. Zet dat laatste maar tussen aanhalingstekens, want niemand weet precies wat dat is. Ik geloof, dat deze geschriften een belangrijke bijdrage kunnen leveren aan de huidige discussie tussen christendom en nieuwe-tijdsdenken. Ze geven een andere blik op een aantal geloofsdogma's en bieden op bepaalde punten steun aan ons innerlijk weten. Ik geloof, dat vele zoekende zielen die de kerk verlaten hebben hier een goed tussenstation kunnen vinden waar ze kunnen uitrusten en nieuwe gedachten kunnen ontwikkelen over de fundamentele levensvragen binnen een 'christelijke context'. En dat laatste is heel belangrijk. Men hoeft het dan niet in andere godsdiensten te gaan zoeken, nee, men kan in de vertrouwde omgeving blijven, want er is een innerlijke weg, een mystieke weg binnen het christendom geweest, die in de loop der tijd door de kerk van het toneel is geschoven, maar nu weer is teruggevonden en springlevend blijkt."

- De in dit onderwerp Gnosis geïnteresseerde lezer wijzen wij op het bestaan van *The Gnosis Archive*, waaruit men via het World-Wide-Web onder e-mail adres: gnosis@gnosis.org. zeer uitvoerige informatie kan krijgen, niet alleen over de Koptische Nag-Hammadigeschriften en het Thomasevangelie, maar ook bijvoorbeeld over Jung en Teilhard.

- Op 26 oktober waren we op de ODE-dag in Rotterdam. Het jonge tijdschrift *ODE* liet zien dat het meer is dan een tijdschrift. Het is een groep bewogen journalisten, die de dialoog over vernieuwing wil stimuleren. Hier weer een totaal andere sfeer dan bij de op blz. 15-19 genoemde bijeenkomsten. Het publiek werd in hoofdzaak gevormd, zou je kunnen zeggen, door de moderne, nuchterdenkende, maatschappelijk betrokken middenklasser. Het thema van die dag: Ik=Wij. Geïnspireerd door het zogeheten 'opzomereren' wilde de redactie initiatieven gericht op een betere samenleving 'hier en nu' honoreren. Aan één van vijf door haar genomineerde projecten zou de zaal na interview van de initiatiefnemers door Koos Postema een trofee toekennen: De ODE-95-trofee. Tijdens de lunch, die men zelf uit één grote picknickdoos samenstelde, werden de projecten in groepjes op verschillende aangereikte criteria beoordeeld. Het project 'Opboxen' van Jan Schildkamp uit de Rotterdamse dichtbevolkte wijk Hoogvliet werd 'winnaar'. Als boksleraar geeft hij in samenwerking met politie, reclassering en Leger des Heils kansarme jongeren les in boksen (voor meer zelfvertrouwen), sociale vaardigheden, computerkunde, maatschappelijke oriëntatie en Nederlands. De andere initiatieven om mensen uit de 'verveling' te halen, zoals de aanleg van pleintjes met basketbalnetten en de organisatie van wedstrijden voor jongeren in Rotterdam, de aanleg van een wijktuin in Haarlem, een hulpproject voor ouderen in Den Bosch en taallessen in de Bijlmer kregen ook veel waardering.

Amitai Etzioni, die een lezing zou houden over het communitarisme, bleek verhinderd, maar werd voortreffelijk vervangen door de Berlijnse hoogleraar Hans Jonas. Deze trad na een lezing van Frits Bolkestein over dit onderwerp met hem in discussie. Het bleek, dat hun standpunten ten aanzien van de ondersteuning door de staat aan sociale activiteiten niet zo heel ver uiteenliepen, omdat de interpretatie van het begrip 'liberalisme' in Nederland nogal verschilt van die in andere landen. Teveel overheidssteun, teveel rechten, maakt de mens natuurlijk gemakzuchtig, te weinig - zoals in Amerika blijkt - ontnemt hem kansen. Er moet een redelijk evenwicht gevonden worden tussen rechten en plichten.

Wij kunnen onze lezers aanraden elkaar met de kerstdagen eens een (proef)-abonnement op *ODE* te geven. In nummer 4 staat het thema 'tijd voor tijd' centraal, in nummer 5 van nov./dec. 'de vrouw in de mens'. Het laatste nummer bevat naast boeiende artikelen van de twee Wijzen uit het Oosten, Aleksandr Solzjenitsyn en Václav Havel, een fraai katern over 'bomen', waardoor wij met ons allen het bos weer leren zien.

- Gezien op TV (VPRO 3 dec.): koelkasten, waarvan u denkt dat de CFK's eruit gehaald worden als u ze door de gemeente laat ophalen. Een wethouder uit Almere vertelde, dat het aftappen van CFK's en recyclen de gemeente *f* 32,50 per koelkast kost. Bedrijven als COOLREC doen dit. Zij kunnen 70.000-

150.000 koelkasten per jaar verschredderen. Gemeenten kunnen ze echter ook voor *f* 10,- verkopen aan handelaren, die ze weer 'opknappen' en aan Derde-Wereldlanden verkopen. Gevolg 1: de CFK's komen toch weer massaal in het milieu terecht. Niet hier, maar in Afrika! Vele gemeente-ambtenaren kijken niet over de eigen grens heen. Gevolg 2: Bedrijven die werken als Coolrec gaan wegens gering aanbod failliet. Daar heeft de milieubeweging nou zo voor gestreden! Gevolg 3: Handel en economie bezorgen ons op den duur een heel slechte naam in Afrika enz. Het is goed dat de media hiertegen waarschuwen. Een artikel hierover staat overigens ook in het blad "Internationale Samenwerking" (dec. 1994), dat u gratis kunt verkrijgen door een briefkaart te sturen naar: Abonnementenadm., Postbus 6000, 8300 GC Emmeloord.

Hoe meer we ons van dit soort toestanden bewust zijn, hoe meer druk we kunnen uitoefenen om ze te veranderen!

EEN TIP WELLICHT?

- ❖ Geef uw vrienden of bekenden eens een abonnement op GAMMA
- ❖ het jaarabonnement kost slechts *f* 20,-
- ❖ een proefabonnement voor twee nummers vanaf januari kost *f* 10,-
- ❖ iedere abonnee, die zich vóór kerstmis opgeeft, ontvangt gratis een bundel lezingen over de denkbeelden en het leven van

PIERRE TEILHARD DE CHARDIN

door: Theo Smits